

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

кафедра політології

**ФЕНОМЕН «ПАРТІЇ ВЛАДИ» В КРАЇНАХ ІЗ «ГІБРИДНИМ»
ПОЛІТИЧНИМ РЕЖИМОМ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ**

дипломна робота
на здобуття академічного звання магістра політології
студентки Неволіної Юлії Віталіївни

Науковий керівник:
кандидат філософських наук, доцент
Амельченко Н.А.

Рецензент:
доктор політичних наук, професор
Дем'янчук О.П.

Робота допущена до захисту в ДЕК рішенням кафедри політології
протокол № ____ від _____ 2020 р.

Завідувач кафедри _____

Київ – 2020

Зміст

Вступ	3
Розділ 1. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ І ТИПОЛОГІЯ ПОНЯТЬ «ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ» ТА «ПАРТІЯ ВЛАДИ»	6
1.1. Поняття політичних партій та базові підходи до їх класифікації.....	6
1.2. Концептуалізація феномену «партії влади», його характерні особливості та прогалини в області досліджень.....	26
Розділ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНУ «ПАРТІЇ ВЛАДИ» В «ГІБРИДНОМУ» ПОЛІТИЧНОМУ РЕЖИМІ УКРАЇНИ	39
2.1 Специфіка «гібридного» політичного режиму, його особливості в Україні.....	39
2.2. Аналіз особливостей «партій влади» у партійному полі України.....	52
Висновки	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	71
ДОДАТКИ	82
АНОТАЦІЯ	85

Вступ

Актуальність дослідження. Феномен «партії влади» виступає одним із питань політичної науки, на котре попри багаторічну історію досліджень політичної сфери так і не було дано вичерпних відповідей. З'явилося кілька різноманітних концепцій, що говорить, з одного боку, про актуальність даної теми і зацікавленість науковців проблематикою дослідження, а з другого – про відсутність однозначності у підходах до концептуалізації цього явища. Перед науковцями й досі постає невирішеною проблема чіткої диференціації «партій влади», оскільки є неможливим визначення універсальних ознак, які можна було б застосувати для опису явища у будь-якому політичному режимі. Як наслідок, виникає розпорошеність і розмитість дефініцій цього феномену. Особливою складністю відзначаються дослідження «партій влади» у «гібридних» політичних режимах через нестабільність та мінливість умов у останніх. Тема цієї роботи є актуальною, оскільки у зв'язку з порівняно нещодавнім уведенням терміну «партія влади» в політичну науку, лише невеликий відсоток досліджень присвячений розгляду даного феномену і вивченню його потенціалу у різних країнах пострадянського простору. Ще менше досліджень стосуються ситуації з «партіями влади» в Україні як державі із «гібридним» політичним режимом. Це дослідження є спробою синтезувати узагальнений набір з уже існуючих у науковій літературі характеристик «партій влади» та виявити специфічні властивості їх існування в «гібридному» політичному режимі. Отже, у даній роботі на основі неінституціоналістського підходу буде розкрито особливості функціонування «партій влади» та їхні характерні риси в незалежній Україні.

Мета дослідження. Метою даної роботи є визначення особливостей «партій влади» в Україні як державі із «гібридним» політичним режимом.

Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язати такі основні завдання:

1. Концептуалізувати поняття «політичної партії» та базові підходи до його типологізації;
2. Висвітлити основні тлумачення явища «партії влади» та її ключові відмінності від класичної політичної партії;
3. Описати наявні недоліки та прогалини в наукових напрацюваннях щодо феномену «партії влади»;
4. Синтезувати комбінований набір характеристик «партії влади» в «гібридних» політичних режимах;
5. Розкрити особливості функціонування «гібридного» політичного режиму в Україні;
6. Охарактеризувати особливості існування «партій влади» в українському «гібридному» політичному режимі.

Об'єкт дослідження. Феномен «партії влади» у «гібридному» політичному режимі.

Предмет дослідження. Особливості функціонування «партій влади» в Україні.

Методологія дослідження. Як теоретико–методологічне підґрунтя дослідження застосовуються підхід неоінституціоналізму у його історичному та соціологічно–структуралістському версіях, теорії «фасадної демократії» В. Меркеля і «неконсолідованої демократії» Г. О'Доннела та Ф. Шміттера, використовуються концепції політичних партій М. Дюверже і Дж. Сарторі, а також наукові розробки в області партології українських вчених Ю. Шведи та М. Кармазіної. У якості конкретних методів у роботі застосовуються типологізація політичних партій та «партій влади», порівняльний метод та описовий метод для висвітлення особливостей функціонування «партій влади» в «гібридному» політичному режимі незалежної України.

Джерельна база. У якості джерельної бази даного дослідження були використані матеріали журналістських розслідувань з газет та новинних інтернет–порталів, Частину джерельної бази дослідження склали Закони України «Про об'єднання громадян», «Про політичні партії в Україні», «Про вибори народних депутатів України», а також дані соціологічних досліджень Economist Intelligence Unit та щорічних звітів, опубліковані міжнародними організаціями Freedom House і Transparency International.

Хронологічні рамки дослідження: 1991 – 2020 р.р.

Структура роботи: Робота складається зі вступу, двох розділів, по два підрозділи у кожному, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків, анотації. Робота містить графіки та схематичні зображення. Загальний обсяг дипломної роботи становить 85 сторінок, із них 70 сторінок – обсяг основної частини, 11 сторінок – список використаних джерел, що налічує 103 найменування.

Розділ 1. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ І ТИПОЛОГІЯ ПОНЯТЬ «ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ» ТА «ПАРТІЯ ВЛАДИ»

1.1. Поняття політичних партій та базові підходи до їх класифікації.

У лексиконі сучасних суспільно-політичних наук чи не одним із найчастіше вживаних виступає термін «політична партія». У перекладі з латини слово «*pars*» означає частину чогось¹, так наприклад, політична партія може представляти частину суспільства чи певного специфічного його прошарку. Хоча між науковцями ще з 70-х років минулого століття ведуться дискусії щодо кризи представництва політичних партій, прийнято вважати, що саме ці політичні інститути виступають у головного посередника між державою та соціумом.

Дати єдине універсальне визначення політичної партії достатньо складно, адже через різноманіття підходів в науці й досі немає загальноприйнятого тлумачення цього терміну. Лише серед робіт на пострадянському просторі нараховується більше двохсот визначень, що таке політична партія². Найбільш поширеними до пояснення суті політичних партій у світі є такі підходи:

- Класовий. Становлення партій пов'язується з виділенням великих соціальних груп (класів), а самі партії є найбільш активною і організованою частиною якого-небудь класу, що виражає його інтереси;
- Ідеологічний. Становлення партій пов'язується з виділенням груп, основних не стільки на спільності соціально-економічного становища, скільки на спільності поглядів;
- Інституціональний. Партія розуміється як організація, діюча в системі держави;

¹ Тлумачний словник Ушакова. URL: <https://slovar.cc/rus/ushakov/426826.html> (дата звернення 08.12.2019).

² Зотова З.М. Политические партии и избирательный процесс. М. 2002. С. 5

- Функціонально-прагматичний. Становлення партій пов'язується з метою завоювання влади, самі вони трактуються як групи людей, що ставлять перед собою завдання приходу до влади³.

Проте оскільки для даного дослідження важливо розуміти суть поняття «політична партія», його ознаки та особливості, то у розділі будуть наведені основоположні трактування і класифікації цього терміну класиками політичної думки.

Перш за все, варто зазначити, що вивчення політичних партій – це далеко не нове явище для соціально-політичної науки. Якщо розглядати партії у якості своєрідних медіаторів між владою і народом, котрі мали на меті виражати й відстоювати інтереси різних верств суспільства, то можна стверджувати, що перші протопартійні утворення існували ще в Стародавньому світі, і про них писали мислителі того часу. Зокрема, про них у своїй праці «Афінська політія» згадував Аристотель, коли описував протистояння в Аттиці в VI ст. до н.е. між трьома партіями: жителів гори (діакрійв), рівнини (педієїв) і узбережжя (параліїв)⁴. До речі, він, виходить, і класифікував їх одним із перших за найпростішим географічним принципом – місцями, де прихильники кожного із союзів обробляли землю.

Подібні угруповання існували також у Римі, де термін «партія» використовували для опису союзів громадян, котрі гуртувалися навколо одного лідера. Зазвичай, жодного механізму утримання людей разом, окрім сили впливу й авторитету лідера групи, такі партії не мали. Для них була характерною нестабільність і короткотривалість, адже при кардинальній зміні політичної ситуації чи втраті лідером статусу в суспільстві, уся партія, як правило, припиняла своє існування.

Білоруський дослідник І. Котляров у своїй книзі «Соціологія політичних партій» акцентує увагу на тому, що ще у Стародавньому Римі в період кризи

³ Політична партія: поняття, структура, функції. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1316.html> (дата звернення 08.12.2019).

⁴ Аристотель. Афінская полития. 2-е изд. Государственное социально-экономическое издательство. М., 1937. С. 5-131.

республіки (кінець II-I ст. до н.е.) ішла напружена боротьба між партією популярів, котра виражала інтереси плебсу – нижчого слою населення, і партією оптиматів, до якої входили переважно представники римської знаті⁵. Популярі спиралися на римське селянство і міський плебс, захищали інтереси простої людини, прагнули до наділення незаможних селян земельними ділянками та поліпшення становища міської вільної бідноти, до загальної демократизації державного ладу шляхом розширення прав народних зборів і народних трибунів. В результаті наполегливої міжпартійної боротьби плебеї, які раніше не мали ніяких прав на користування общинною землею, домоглися включення до складу римського народу та зрівняння в правах з патриціями.

Очевидно, що вищевказані приклади партій були дуже примітивними, вони не мали чіткої структури і дисципліни, адже партії в сучасному звичному для нас розумінні виникли відносно нещодавно, однак існування поняття «партія» у значенні групи осіб, що боролися за владу, ми можемо спостерігати від часу, коли з'явилася й сама влада. Для прикладу, у середньовічній Європі виникали численні ворогуючі групи придворних. В Італії вели боротьбу дві партії: гвельфи на боці Папи Римського і гіббеліни, котрі виступали на стороні короля. Аристократичні коаліції в пізньому середньовіччі склалися в залежності від релігійних уподобань, наприклад, пуритани та англіканці⁶. Також, зачатки партій були і в епоху Відродження, особливо там, де існували сильні міста-республіки з досить розвиненими традиціями самоврядування, громадянської відповідальності і активності. Населення таких міст відрізняв високий рівень освіченості, культури, вільнодумства.

Вперше широко використовувати слово «партія» в політичному лексиконі для позначення союзних угруповань став знаменитий італійський мислитель і дипломат Н. Макіавеллі, котрий вже у 1532 р. докладно розповів у книзі «Історія Флоренції» про особливості політичної боротьби й міжусобиці в

⁵ Котляров И.В. Социология политических партий. URL: <https://litportal.ru/avtory/i-v-kotlyarov/read/page/2/kniga-sociologiya-politicheskikh-partiy-167993.html> (дата звернення 08.12.2019).

⁶ Происхождение и функции политических партий. URL: <https://studfile.net/preview/8138321/> (дата звернення 10.12.2019).

італійській державі тих років. Згідно з твердженням Н. Макіавеллі, партія – це організація, створена в результаті суперництва між людьми з метою захисту інтересів однієї з протиборчих груп⁷. У своїх роботах Н. Макіавеллі ділить партії на приватні структури, засновані на особистих зв'язках їх членів, і на організації, котрі більше орієнтовані на інтереси суспільства. Незважаючи на своє негативне ставлення до політичних партій, філософ уважно вивчав боротьбу політичних партій, протистояння й захист своїх інтересів представниками різних родовитих сімей. На відміну від тогочасних мислителів, котрі політичні процеси зводили переважно до зовнішньополітичної діяльності держави, Н. Макіавеллі звернув особливу увагу перш за все на внутрішню політичну боротьбу, в основі якої були інтереси і протиріччя політичних партій⁸. Можна називати саме цього теоретика одним із перших, хто аргументував користь і шкоду від функціонування різних партій у державі.

У своїй іншій праці під назвою «Міркування про першу декаду Тита Лівія» Н. Макіавеллі писав про те, що «...приватна образа завжди збуджує в суспільстві страх; страх змушує думати про захист; захист викликає чвари; розбрати, в свою чергу, породжують партії, а партії гублять республіку»⁹.

Н. Макіавеллі був не єдиним, хто критикував політичні союзи. Менш ніж століттям пізніше англійський філософ Ф. Бекон розглядав партії як природні породження боротьби різних політичних угруповань за владу. Він уважав, що «безрозсудні домагання будь-якої з партій» на владу є «причинами і приводами до заколотів», проте крім усього іншого партії – це також засіб просування і суспільного піднесення для «людей простого звання»¹⁰. Ф. Бекон був переконаний, що лише слабкодухі громадяни потребують об'єднання у партії чи союзи, бо вони мусять триматися разом заради відчуття власної сили,

⁷ Макиавелли Н. История Флоренции. Москва: Азбука, 2015. 512 с.

⁸ Соціологія політичних партій. URL: <https://cutt.ly/9yTppVF> (дата звернення 10.12.2019).

⁹ Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KOMPLEKS/KURS_1/kurs/10/24_1.htm (дата звернення 04.12.2019).

¹⁰ Бэкон Ф. Сочинения: в 2 т. / М.: Мысль, 1972. Т. 2. с. 382-384.

а насправді могутнім володарям краще лишатись окремо незалежними. Таким чином, партії, як організації, на його думку також носили скоріше негативний відтінок.

Т. Гобс приєднався до думки вищеназваних дослідників, описавши партії як «організовані злочинні задуми», які разом з повстаннями і громадянськими війнами складають «найбільш серйозні і найбільш чреваті небезпеками хвороби держави»¹¹. У своїй видатній роботі «Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковного і цивільного» характеризуючи партії, мислитель писав: «З підвладних груп деякі є політичними, інші – приватними. Політичними є ті групи людей, які утворені на підставі повноважень, наданих їм верховною владою держави. Приватними є ті, які встановлені самими підданими або утворені на підставі повноважень, даних чужоземною владою»¹². Т. Гоббс розглядав партії саме як приватні групи, котрі відстоюють приватні інтереси. На його думку, партії повинні відмовитися від своїх приватних інтересів, оскільки в протилежному випадку, стаючи, по суті, своєрідним анклавом усередині держави, вони будуть постійно викликати загрозу анархії. Філософ був переконаний, що уряд монарха є ліпшим варіантом, ніж уряд зборів, адже незважаючи на те, що і збори і монарх будуть скоріше слідувати своїм особистим інтересам, якщо вони стикаються з інтересами народу, проте все ж загальне число фаворитів при монархії, ймовірно, повинно бути менше. Крім того, випадкова відсутність деяких членів в зборах може бути причиною того, що інша партія отримає більшість і, таким чином, зробить зміну курсу державної політики. А якщо збори розділяться узагалі на ворожі партії, результатом може бути громадянська війна. Боротьба партій, мінливість натовпу, вплив демагогів, що діють на пристрасті людей, – усе це, на думку Т. Гоббса, є слабкими сторонами народного правління¹³.

¹¹ Гоббс, Т. Сочинения: в 2 т. / М.: Мысль, 1991. Т. 2: Левіафан, или Матерія, форма и власть государства церковного и гражданского. с. 327-238.

¹² Там само С. 328.

¹³ Котляров И.В. Социология политических партий. URL: <https://litportal.ru/avtory/i-v-kotlyarov/read/page/2/kniga-sociologiya-politicheskikh-partiy-167993.html> (дата звернення 08.12.2019).

Разом із тим саме Т. Гоббс одним із перших досліджував витoki виникнення політичних партій, шляхи їх утворення, початкові форми. Він, зокрема, вважав, що партії виникають на основі взаємної угоди між людьми під час народних патріотичних піднесень (повстань, бунтів, воєн) і на основі індивідуального багатства. Пізніше, вже в наш час, цю думку розвинули Дж. Лапаломбара та М. Вейнер¹⁴. Таким чином, вже третій політичний мислитель описав партії як утворення, які хоча й мають першочерговою метою свого існування вираження інтересів громадян загалом, насправді захищають приватні інтереси окремих членів союзу і через розбрати усередині структури і між собою можуть нести значну загрозу стабільності у державі.

Погляд на політичні партії Д. Юма був подібний до поглядів Т.Гоббса. Він розглядав їх як об'єктивно існуюче явище, що розвивається історично. У процесі своєї еволюції партії здійснюють руйнівний вплив на державні структури, в межах яких виникають. Коли розвиток партійних структур досягає свого апогею, то це призводить до руйнації тієї системи правління, у рамках якої вони існують. Д. Юм чітко розрізняє правову систему та державний механізм, з одного боку, і партійну систему – з другого. Партійні фракції, на його думку, підривають систему правління, роблять безсилимими закони і породжують найвідчайдушнішу ворожнечу серед людей однієї і тієї самої нації. Аналізуючи політичні системи, в яких виникають сприятливі умови для створення партійних об'єднань, він називає вільну систему правління, засновану на праві. Однак щодо можливостей розробки подібних законів, то Д. Юм порівнює їх із магічним еліксиром чи вічним двигуном, які існують лише в теорії, але не в житті¹⁵.

Д. Юм одним із перших робить спробу класифікації політичних партій, розрізняючи два типи партійних угруповань – «особисті» і «реальні» фракції. Перші засновані на особистих стосунках серед їх членів (дружбі або

¹⁴ Партологія : навч. посіб. / Обушний М.І., Примуш М.В., Шведа Ю.Р. / за ред. Обушного М.І. Друге видання, виправлене і доповнене. К., 2017. 432 с.

¹⁵ Шведа Ю. Теорія політичних партій і партійних систем : Навч. посіб. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. С. 107.

ворожнечі). Другі – на реальних розбіжностях ідеалів та інтересів різних соціальних груп. Ці дві великі частини партійних угруповань мають ще свою внутрішню класифікацію. До групи «реальних» партій належать ті, що на ґрунті спільного інтересу об'єднуються – партії за інтересами; за відданністю лідеру – партії за афектами; а також на спільних принципах – партії за принципами. Фракції інтересів формуються на основі відмінностей соціальних інтересів різних соціальних груп, зумовлених насамперед відмінностями в майновому становищі їх представників. Хоча при цьому він зазначає, що дане розмежування є достатньо мінливим і що не існує в житті «чистих» типів¹⁶. І хоча науковець піддає критиці існування партій у перспективі, він все ж визнає причину їх виникнення в людській природі, таким чином цей період можна називати початком загального усвідомлення і прийняття партій як сталих політичних інститутів у науковому світі.

Одна з перших спроб порівняно широкої легітимації політичних партій належить видатному англійському теоретику Е. Берку, автору відомого визначення політичних партій, згідно з яким «партія – це стійке об'єднання людей, яке намагається спільними зусиллями на основі власних загальних принципів служити загальнонаціональним інтересам». Е. Берк вважав партію не лише необхідним та важливим інститутом політичного життя, а й визнавав необхідність її існування з точки зору моральних та етичних цінностей. Науковець стверджував, що діяльність депутатів у парламенті неможлива без існування тісних зв'язків з однодумцями як всередині нього, так і поза його межами, що можливе лише в рамках певної політичної організації, якою виступає партія. Цей поворот у позитивній оцінці ролі і місця політичних партій у політичному житті держави помітно вплинув на подальший розвиток теорії політичних партій¹⁷. Так, партії у всезагальному розумінні поступово стали невід'ємним елементом держави.

¹⁶ Там само С.108.

¹⁷ Зародження теорії політичних партій. URL: https://studopedia.ru/15_75555_zarodzhennya-teorii-politichnih-partyi.html (дата звернення 14.12.2019).

Проблему суперечності інтересів політичних партій описував також франко-швейцарський філософ Ж. Ж. Руссо. Він у своїй роботі «Про суспільний договір» відзначав: «Коли в збиток основній асоціації утворюються змови, приватні асоціації, то воля кожної з цих асоціацій стає загальною по відношенню до держави; тоді можна сказати, що голосуючих не стільки ж, скільки людей, але лише стільки, скільки асоціацій. Відмінності стають менш численними і дають менш загальний результат»¹⁸. Він стверджував, що громадяни підкоряються лише закону, в реалізації якого вони беруть участь голосуванням. Цього закону загального волевиявлення повинен дотримуватися кожен громадянин, приносячи в жертву свої особисті, групові, корпоративні інтереси. А це зумовлює необхідність скасування всіляких об'єднань, які переслідують окремі інтереси. У факті існування політичних партій Ж. Ж. Руссо вбачав загрозу існуванню загальній волі громадян¹⁹. Вже у розумінні цього дослідника політичні партії виступають не стільки носіями чи виразниками суспільної думки певних верств населення, скільки їх формулярами.

Класик німецької соціології М. Вебер у своїй знаменитій праці «Політика як покликання і професія» наступним чином визначав суть і значення політичних партій: «Відносно невелика кількість людей зацікавлених в першу чергу в політичному житті, тобто в участі в політичній владі, створюють собі за допомогою вільного вербування свиту, виставляють себе або тих, кого вони опікують, у якості кандидатів на виборах, збирають кошти і приступають до лову голосів»²⁰. Проте таке бачення партій скоріше є ідеалізованим, як і бюрократична система М. Вебера в цілому, а в політичній сфері на практиці рідко зустрічається функціонування явищ чітко так, як описано в теорії. Сам дослідник далі в роботі описував три етапи становлення партій – їх

¹⁸ Формирование отношения к партиям в Средневековье. URL: <https://www.kopirkin.com.ua/formirovanie-otnosheniya-k-partiyam-v-srednevekove/> (дата звернення 16.12.2019).

¹⁹ Партология : навч. посіб. / Обушний М.І., Примуш М.В., Шведа Ю.Р. / за ред. Обушного М.І. Друге видання, виправлене і доповнене. К., 2017. С 42-47.

²⁰ Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. М.: Прогресс, 1990. с. 671.

перетворення врешті-решт із клубів за інтересами на комерційні організації з масштабною системою залучення фінансових та людських ресурсів.

Наприклад, видатний французький соціолог П. Бурдьє схилився до думки, що у демократичних державах боротьба за завоювання громадян – за їхні голоси, їх внески тощо, є також боротьбою за підтримку або перебудову розподілу влади над органами державної влади (або, якщо завгодно, за монополію легітимного використання політичних ресурсів, армії, поліції, державних фінансів тощо). І агентами *par excellence* цієї боротьби виступають саме партії – такі собі бойові організації, спеціально призначені вести цю сублімовану форму громадянської війни, вони постійно мобілізують за допомогою розпорядчих прогнозів максимально можливе число агентів, що володіють єдиним баченням соціального світу і його майбутнього. Для того щоб забезпечити цю тривалу мобілізацію, партії повинні, з одного боку, розробити і нав'язати уявлення про соціальний світ, здатне завоювати прихильність якомога більшого числа громадян, і, з іншого боку, завоювати посади, що забезпечують владу над тими, кому ці посади надані²¹.

Узагалі переважна більшість дослідників бачили в партіях лише егоїстичні угруповання, які виражають інтереси якої-небудь однієї, часто дуже незначної, частини суспільства. Просування цих інтересів у владні структури заважало, на їхню думку, висловом загальної волі населення, національних інтересів. Звідси випливало, що партії – це дезінтегруюча сила, яка роз'єднує суспільство на частини; зло, яке можна терпіти лише тому, що це необхідно суспільству і державі. І вважалося, що парламентські фракції, які дають суспільну користь шляхом обговорення законопроектів і критикою урядової політики, що знаходяться під державним і громадським контролем, ще можуть бути терпимі як «необхідне зло». Але всілякі спроби створення партій в громадянському

²¹ Бурдьє П. Политическое представление: элементы теории политического поля. URL: <https://gtmarket.ru/laboratory/expertize/3047> (дата звернення 14.12.2019).

суспільстві ведуть до його поділу на ворогуючі частини, а постійна ворожнеча послаблює суспільство і держава, призводить до анархії або тиранії²².

Знавець у сфері соціології політичних партій Дж. Сарторі писав, що «...партією є будь-яка політична група, що має офіційну назву, бере участь у виборах і здатна шляхом участі у виборах (вільних або невольних) заповнювати державні посади своїми кандидатами»²³. Саме цьому досліднику належить одна з найбільш загальноприйнятих у науковому середовищі класифікацій партійних систем світу.

Більшість із запропонованих у науковій літературі типологій партійних систем носить кількісний характер, їх головним критерієм виступає кількість партій. Дж. Сарторі в роботі «Партії і партійні системи» виділяє сім типів партійних систем, керуючись критерієм руху від владного монізму до все більш широкого політичного плюралізму, враховуючи при цьому тільки великі партії, які мають або «потенціал для коаліції», або «потенціал для шантажу»:

- Однопартійні системи (СРСР, Куба), де фактично партія зростається з державою;
- Системи «партії-гегемона» (Китай), де поряд із правлячою партією існують партії-сателіти, які визнають «керівну роль правлячої партії» і реально жодним чином не впливають на процеси прийняття рішень;
- Системи з домінуючою партією (Мексика, Японія – до 1993 г.), де довгі роки, не дивлячись на наявність основних демократичних процедур і безліч партій, одна партія регулярно перемагає на виборах і домінує у владних структурах;
- Системи «простого плюралізму» (двопартійна система – США, Великобританія), де дві основні партії змінюють одна одну при владі, позбавляючи будь-яких шансів на перемогу «третьої сили».

²² Формирование отношения к партиям в Средневековье. URL: <https://www.kopirkin.com.ua/formirovanie-otnosheniya-k-partiyam-v-srednevekove/> (дата звернення 16.12.2019).

²³ Sartori, G. Parties and party system: A framework for analysis / G. Sartori. Cambridge etc.: Cambridge University Press. 1976. P. 63.

Двопартійна система характеризується постійною конкуренцією між двома основними партіями;

- Системи «поміркованого плюралізму» (три або чотири партії – Бельгія, ФРН, Швеція та ін.) характеризуються постійною конкуренцією між трьома-чотирма основними партіями, малі партії не мають достатньо ресурсів і впливу вести політичну боротьбу;
- Системи «крайнього плюралізму» (понад п'ять партій – Італія, де до 1993 року в парламенті було представлено вісім партій; Фінляндія), де утруднено формування стійких партійних коаліцій і можлива сильна поляризація партійного спектру;
- Атомізовані системи (понад вісім партій, наприклад, у Малайзії), де відбувається розпорошення впливу і дисперсія ролей²⁴.

Класик політичної думки, французький соціолог М. Дюверже вважав, що політичні партії – це інструмент вираження, формування та представництва громадської думки, засіб політичного самовизначення громадян і суб'єкт відповідальності влади перед ними, а виборчий бюлетень – це єдина реальна форма суспільного договору громадян із владою.²⁵ У своїй знаменитій праці «Політичні партії» М. Дюверже зауважив, що «партіями однаково називають як великі народні організації, котрі висловлюють громадську думку у сучасних демократіях, так і ворогуючі угруповання античних республік або клани, які склалися навколо якогось кондотьєра в Італії в епоху Ренесансу; клуби, які об'єднували депутатів революційних асамблей, і комітети, підготовлюваного цензові вибори в конституційних монархіях. Частково це виправдано, бо відображає певну їх спорідненість: хіба ці інститути не грають одну й ту ж роль, сутність якої – боротьба за політичну владу і її творення? І тим не менш, очевидно, що мова йде все ж про різні речі»²⁶. Звичайно, активне партійне життя починаючи із середини ХІХ ст., спричинене уведенням в ряді

²⁴ Типологія партійних систем та особливості їх функціонування. URL:

[https://arm.naiu.kiev.ua/books/politolog\(2018-11-14\)/lec/lec6.html](https://arm.naiu.kiev.ua/books/politolog(2018-11-14)/lec/lec6.html) (дата звернення 16.12.2019).

²⁵ Дюверже, М. Политические партии / М. Дюверже. М.: ООО «Академический проект», 2007. 544 с.

²⁶ Там само с. 21

країн загального виборчого права, котре призвело до залучення широких верств населення до вирішення найважливіших питань політичного життя, дозволило науковцям відокремити стійкі політичні партії з від тимчасових клієнтелістських груп і фракцій.

Сам М. Дюверже свого часу запропонував розділити всі фактори, котрі впливають на формування і розвиток партійної системи, на два види – специфічні і загальні:

- специфічні для кожної країни чинники – це національні традиції та історія, економічна і соціальна структура, тип політичної системи, наявність стійких розколів в суспільстві, конфесійні вподобання населення, етнічний склад та інші;
- загальні фактори включають в себе виборчий режим, який має вплив на поведінку виборців, кількість партій, їх чисельність, специфіку формування партійних коаліцій, розміри представництва в парламенті тощо²⁷.

Так, дещо пізніше на основі цих факторів дослідник увів в обіг, мабуть, одну із найбільш дискусійних серед науковців типологію партійних систем. Учений виділив кадрові та масові партії, розходження між якими зумовлене соціальною і політичною інфраструктурою. Історично це пов'язано із заміною обмеженого виборчого права загальним, адже раніше за умов існування великої кількості виборчих цензів, які обмежували реалізацію виборчого права, партії мали чітко виражену кадрову форму²⁸. М. Дюверже охарактеризував кадрові партії, як такі що намагаються отримати максимальну підтримку виборців за допомогою залучення видатних осіб у свою виборчу кампанію, а масові – ті, члени яких гуртуються разом переважно навколо чіткої ідеології.

²⁷ Понятие и типы партийных систем.

URL:https://studme.org/42061/sotsiologiya/ponyatie_tipy_partiynyh_sistem (дата звернення 20.12.2019).

²⁸ Політологія. М. Дюверже. URL:

<https://polityslovo.wordpress.com/%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%BE%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B0/%D0%B4%D1%8E%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B5/> (дата звернення 18.12.2019).

М. Дюверже відзначав, що його розподіл політичних партій, безумовно, не є вичерпним або єдино можливим – він, звичайно, не охоплює все різноманіття партій, що існують у сучасному світі. Багато партій, зокрема аграрні, партії архаїчного типу, партійні клани та персоналізовані партії, не укладаються в запропоновану схему. Проте на базі величезного емпіричного матеріалу М. Дюверже систематизував партійні системи, виділивши однопартійні, двопартійні та багатопартійні системи. А сформульовані ним «три закони взаємозв'язку виборчих і партійних систем» пізніше увійшли в політичну науку під назвою «закон Дюверже»²⁹. У виданні його книги "Конституційне право і політичні інститути» 1955 року ці закони звучать наступним чином:

- Пропорційна виборча система веде до формування партійної системи з багатьма партіями, які мають досить жорстку внутрішню структуру і незалежні одна від одної;
- Мажоритарна виборча система абсолютної більшості зумовлює появу партійної системи, яка складається з кількох партій, що прагнуть до взаємних контактів і компромісів та об'єднання в коаліції;
- Мажоритарна виборча система відносної більшості сприяє становленню двопартійної системи³⁰.

Дослідження М. Дюверже здійснили великий вклад у розвиток політичної науки у післявоєнний період. Проте із часом активний розвиток соціальної мобільності, розквіт діяльності засобів масової інформації змушують партійних лідерів дещо змінювати тактику і принципи діяльності партій. Від другої половини ХХ ст. відбувається одночасно конституціоналізація та олігархізація політичних партій. У науковій літературі все більшої популярності набуває нове розуміння партій – як деідеологізованих систем без чіткої соціальної бази, метою яких є завоювання голосів будь-якою ціною. Такий новітній тип партій отримав назву всеохопних – «*catch-all parties*»,

²⁹ Там само.

³⁰ Соціологічний закон Дюверже. Політичні наслідки виборчих систем. URL: <http://studies.in.ua/ru/teoriya-politicheskikh-sistem-shpargalki/2664-socologchniy-zakon-dyuverzhe-politichn-nasltdki-viborchih-sistem.html> дата звернення 18.12.2019).

термін запропонував німецький юрист єврейського походження О. Кіркхаймер³¹, котрий стверджував, що партії вже не існують як союзи, засновані на певних інтересах, вони не представляють частину суспільства, а намагаються охопити його повністю.

Ірландський політолог П. Мейр та американський дослідник Р.С. Катц на початку 70-х р. минулого століття прийшли до висновку, що політичні партії від традиційних груп за інтересами поступово трансформуються в професійні формалізовані асоціації, діяльність котрих більше нагадує брокерство. Такі партії отримали назву «картельних»³². Виборчі кампанії, проведені «картельними партіями», стають капітал-інтенсивними та централізованими. Крім того, поступово змінюється співвідношення між лідерами і партійними членами, відмінності між членами і нечленами партій стають несуттєвими.

Подальший розвиток партій рухається в напрямку все більш тісного зв'язку між партіями і державою, а також посиленням зв'язку між самими партіями. Механізм розподілу державних посад перетворюється на поділ місць між професійними групами політиків, які базуються на безпосередності зв'язку політика і виборця без участі партійної організації, на широкій коаліційній основі, на скороченні дистанції між лідерами і виборцями та на щедрих державних субсидіях³³. Деякі дослідники пов'язують подібний активний ріст нових політичних партій зі змінами, що відбувалися на період середини 70-х початку 80-х р.р. ХХ ст., а саме з кризою традиційних ідеологій та фокусом на постматеріальні цінності, у зв'язку із чим і почали виникати партії, котрі у свої програмах спиралися не стільки на політичні парадигми, скільки на поняття фінансові, кар'єрні, культурні, престижні.

У сучасній західній політології широкої актуальності набула інша класифікація політичних партій – не за ідеологічною та соціально-класовою

³¹ Krouwel A. Otto Kirchheimer and the catch-all party. *West European Politics*. 2011. Vol.26, №2. P. 23-40.

³² Katz, Richard S., and Peter Mair. Cadre, Catch-All or Cartel?: A Rejoinder. *Party Politics* 2. №4. 1996. P. 525–534.

³³ Von Beyme, K. Party Leadership and Change in Party Systems: Towards a Postmodern Party State? *Government and Opposition*. Vol.31 №2. P. 135-159.

ознакою, а за функціональним і організаційним критеріями. Ці критерії дозволяють більш точно диференціювати партії в якості політичних інститутів. Спираючись на перший, американський соціолог С. Коен виділяє наступні типи політичних партій³⁴:

- Партії авангардного типу, що з'явилися в ході розвитку робітничого руху. Для них характерні підвищені вимоги до вступників в партію, детальна регламентація діяльності і внутрішнього життя партії, сувора партійна дисципліна і т.д. Головний об'єкт їхньої політики – трудящі маси, повсякденна робота за їх соціальною освітою і організації в ім'я торжества справедливості. С. Коен вважає, що якщо авангардна партія приходить до влади, вона швидко стає частиною адміністративної системи, її номенклатурою;
- Партії, призначені головним чином для виборчих кампаній (збору коштів для їх проведення, висування кандидатів, організації агітації в їх підтримку тощо). Як правило, такі партії не мають фіксованого членства, партійних квитків, обов'язкових членських внесків. Вони формуються за рахунок добровільних пожертвувань корпорацій, приватних осіб, громадських організацій та асигнувань з державного бюджету;
- Парламентські партії. Їх основні функції схожі з завданнями вищеназваних партій. Однак вони більш різноманітні і охоплюють увесь спектр парламентської діяльності: розробку стратегії і тактики виборчих кампаній, програм, реалізації яких вони будуть домагатися в органах влади; вивчення громадської думки про обстановку в різних регіонах і в країні в цілому, оцінку формальних та неформальних лідерів; підбір і висування кандидатів, їх підготовку до участі у виборчій кампанії, а потім і до діяльності в системі державних

³⁴ Севостьянов Д.В. К вопросу о классификации политических партий. *Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история*. 2013 год: матер. I междунар. науч.-практ. конф. Часть II. Новосибирск: 2013. 227 с.

органів; ідеологічну та організаційну роботу щодо забезпечення перемоги кандидатів на виборах; вирішення технічних та питань економічного характеру, пов'язаних з виборами; організацію протидії партіям-конкурентам та їхнім кандидатам; контроль за діяльністю вибраних депутатів і їх фракцій у парламенті, муніципалітетах;

- Партія-громада або партія-клуб. Вона являє собою масову організацію, що об'єднує громадян не тільки за належністю до будь-якої політичної платформи, скільки за спільністю поглядів, інтересів, культурних запитів. У таку партію люди зазвичай вступають, щоб задовільнити свої потреби в спілкуванні, обговоренні нагальних, життєво важливих проблем з близькими по духу. До цієї групи можна зарахувати організацію «зелених», об'єднання захисників історичних пам'яток, «синіх», котрі борються за докорінне поліпшення соціальної екології, всілякі різноманітні асоціації та клуби за інтересами;
- «Кишенькові» партії – це невеликі за чисельністю організації, створені, як правило, не відбулися лідерами «під свою» програму для реалізації своїх егоїстичних прагнень. Подібні партії функціонують на рівні нечисленного керівництва і, перш за все самого лідера, не маючи при цьому якоїсь чітко окресленої соціальної бази³⁵.

Про кризу представництва класичних політичних партій дослідники говорили не лише наприкінці ХХ ст., але й продовжують на початку ХХІ ст. У роботах сучасних західних і вітчизняних дослідників досить часто можна зустріти думки про значне зменшення впливу політичних партій, витіснення їх на другорядні позиції, кризу партій тощо. Політологи виокремлюють характерну сучасну тенденцію в розвитку політичних партій: поступово відбувається занепад політичних партій у тому класичному вигляді, в якому вони існували менше століття тому. Поділ політичних партій за соціальними, класовими та іншими ознаками стає дедалі більш розмитим, політичні партії

³⁵ Політичні партії: теорія та функціональні практики. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/7307/3/Political.pdf> (дата звернення 10.12.2019).

все менш ефективно виражають і захищають інтереси переважної більшості виборців та від їхньої ротації біля державного керма мало що змінюється. За цих умов вчені все більше говорять про виникнення партій принципово нового типу – «технологічних» партій, свого роду «електоральних машин», діяльність яких ґрунтується в основному на маркетингових технологіях, що інтенсивно розвиваються передусім на Заході та перебувають на початковому етапі формування в країнах пострадянського простору³⁶. І хоча нині політичні партії все ще залишаються важливим елементом виборчого процесу, проте їх суть стає все більш віддаленою від класичних партій XIX-XX ст.

Дослідженням політичних партій, їх місця і ролі в політичній системі займалися також і вітчизняні дослідники. Так, наприклад, український науковець Ю. Шведа займався вивченням електоральних функцій політичних партій України та світу, йому належить ряд енциклопедичних видань та посібників з політології, основна увага в яких приділена партіям та партійним системам. На думку, Ю. Шведа, виокремити якесь єдине визначення феномену політичної партії не є можливим без урахування соціального, культурного і політичного аспектів конкретного суспільства, проте все ж у своїх працях він притримується думки, що «політична партія – це спільність людей, об'єднаних ідеологічно та організаційно з метою завоювання (в результаті виборів або іншими шляхами), утримання і використання державної влади для реалізації інтересів тих чи інших соціальних груп, верств, етнічних та інших соціальних спільностей»³⁷. При цьому дослідник закликає не ототожнювати поняття «політичної партії» з «виборчою партією», оскільки ці два явища є різні за своєю суттю. Для прикладу він наводить держави з тоталітарним режимом, у яких також існують партії, але при цьому жодних виборчих процесів усередині них не відбувається, і електоральна функція партій там практично відсутня.

³⁶ Поліщук І.О. Партія як соціально-політичний інститут. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого* № 4 (43) 2019. С. 101-117.

³⁷ *Партологія* : навч. посіб. / Обушний М.І., Примуш М.В., Шведа Ю.Р. / за ред. Обушного М.І. Друге видання, виправлене і доповнене. К., 2017. С. 68

Після розпаду Радянського Союзу українським науковцям відкрилася можливість вільного дослідження функціонування політичних партій в умовах пострадянської трансформації, вивчення проблематики в контексті співіснування провладних і опозиційних партійних формувань в Україні, ідеологічних чинників та їхнього впливу на формування політичного курсу, а також аналіз інших елементів партійної системи в новоутвореній де-юре демократичній державі. Вивченням вищезазначених питань серед вітчизняних дослідників займалися зокрема Примуш М. В.³⁸, Ковтун В. М.³⁹, Перегуда Є. В.⁴⁰ та інші.

Важливим складником вітчизняної партологічної науки є аналіз комунікативних механізмів та інструментів, за допомогою яких партії зверталися до своїх потенційних прихильників. У цьому контексті слід відзначити фундаментальну систематизацію джерельної бази української партології, здійснену науковцями ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України під керівництвом М. Кармазіної⁴¹. Інша відома українська дослідниця Л. Гонюкова удосконалила трактування поняття партології в державному управлінні як науки, що вивчає вплив політичних партій на творення та реалізацію державної політики, формування владних інституцій (президентства, парламенту, уряду, регіональної та місцевої влади), правил і норм їх взаємодії, функціонування самих партій, принципи їх побудови, методи та напрями співпраці з організаціями громадянського суспільства й органами влади⁴². У своєму дослідженні «Політичні партії як суб'єкти державної політики в сучасній Україні» Л. Гонюкова неодноразово зверталась до німецького досвіду налагодження взаємодії між державним апаратом та

³⁸ Примуш М. В. Політичні партії: механізми інституалізації і структурної трансформації : дис. д-ра політ. наук : 23.00.02 / М. В. Примуш. Львів, 2003. 194 с.

³⁹ Ковтун В. М. Політичні партії сучасної України: аналіз ідеологічних орієнтацій : дис. канд. політ. наук : 23.00.02 / В. М. Ковтун. К., 1999. 224 с.

⁴⁰ Перегуда Є. В. Політичні доктрини лівих партій України в сучасний період : дис. канд. політ. наук : 23.00.02 / Є. В. Перегуда. К., 2002. 221 с.

⁴¹ Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х — початок 2012 рр.) : енцикл. довід. / за ред. М. Кармазіної. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 588 с.

⁴² Гонюкова Л. В. Політичні партії як суб'єкти державної політики в сучасній Україні : дис. д-ра держ. упр.: 25.00.01 / Лілія Василівна Гонюкова ; Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. К., 2010. 484 с.

політичними партіями. Дослідниця вважала, що «політичні партії – один із базових інститутів сучасного суспільства, без якого неможливе існування представницької демократії. Виконуючи роль посередника між громадянським суспільством і державою, політичні партії становлять частину механізму саморегуляції суспільства, незалежно від того чи це є демократична партія, чи джерело тоталітаризму, чи авторитаризму»⁴³.

У світовій політичній науці існує багато критеріїв типологізації політичних партій, частина із яких була наведена у розділі вище. Українські дослідники також намагались систематизувати політичні партії за різними критеріями, наприклад, В. Якушик запропонував таку систематизацію політичних партій за п'ятьма критеріями: наявністю чітко простежуваної ідеології, ставленням до суспільно-економічних відносин, специфікою соціально-політичної ідеологічної спрямованості, ставленням до релігії та свободи слова, характером проблем на котрих партія фокусує свою увагу⁴⁴. Дослідник у своїй спільній статті з Е. Вільсоном «Політичні організації в Україні»⁴⁵ використовував поняття «політичної організації» замість партії, аргументуючи це тим, «що громадянське суспільство перебуває ще у стадії формування» і у випадку України варто враховувати в боротьбі за владу усіх учасників політичного процесу, навіть якщо вони не мають достатньо злагодженої структури і є лише об'єднанням однодумців у єдиний рух.

Важливо, на мою думку, наголосити, що офіційно в Україні з 2001 року існує Закон «Про політичні партії в Україні», де у ст.2 політична партія визначена як «зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах»⁴⁶. Варто

⁴³ Там само с.4.

⁴⁴ Якушик В. Політичні партії та партійні системи / В. Якушик. Політологія / І. С. Дзюбко, К. М. Левківський, В. П. Андрущенко та ін.. К.: Вища школа, 1998. 240 с.

⁴⁵ Wilson A., Yakushik V. "Political Organisations in Ukraine". In: *Suchasnist*. Kiev. 1992. № 5. P. 160-165.

⁴⁶ Закон України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> (дата звернення 10.12.2019).

також додати, що у цьому Законі вказані певні обмеження діяльності політичних партій, зокрема заборонена діяльність партій, що становлять загрозу державному суверенітету чи ведуть пропаганду війни й міжетнічної ворожнечі. Тобто, якщо до 2001 року політичною партією могла називатись практично будь-яка організація місцевого рівня, котра складалася з кола однодумців, то від моменту вступу в дію Закону легальними визнаються лише партії із всеукраїнським статусом та за умови наявності підтвердженої бази підтримки громадян.

Отож, на підставі вищевикладеного, враховуючи наведені у розділі класичні зарубіжні та вітчизняні тлумачення політичних партій, у цьому дослідженні пропонується використовувати наступне визначення. Політична партія – це постійно діюча організація з особливим правовим статусом та формалізованою структурою, котра представляє собою добровільний союз громадян за спільністю політичних, соціо-культурних, економічних, релігійних та інших поглядів; котра бере участь у виборчому процесі держави з метою здобуття і здійснення влади для представлення й захисту інтересів громадян.

1.2. Концептуалізація феномену «партії влади», його характерні особливості та прогалини в області досліджень.

Якщо дослідженням політичних союзів займалися науковці ще понад два століття назад, то про явище «партії влади» у політичній науці можна було почути відносно нещодавно – вперше лише кілька десятиліть тому.

Політологія – це взагалі порівняно молода наука, вона виокремилася із загальної системи гуманітарних і соціальних наук та функціонує в західному суспільстві трохи більше століття, проте за невеликий період свого існування встигла пережити етапи розквіту й занепаду. Для вітчизняних дослідників вільне вивчення політики з наукової точки зору відкрилося дещо пізніше, аніж для усього іншого світу. У країнах пострадянського простору політична сфера була недоторканою і недосяжною для критики, незважаючи навіть на

існування з 1960 р. Радянської Асоціації політичних (державознавчих) наук⁴⁷, адже ідеологія марксизму-ленінізму мала беззаперечні відповіді й пояснення на все, і ставити їх під сумнів радянськими науковцями було не прийнято. Тож, досить складно говорити про будь-які якісні напрацювання в області вивчення політичних партій, зокрема феномену «партії влади» в Радянському Союзі. Через те, коли в Америці та європейській частині материка відбувалась біхевіоральна а згодом і постбіхевіоральна революції та десятками публікувалися політологічні дослідження з найактуальніших тем того часу, вчені республік СРСР фактично отримали змогу робити власні відкриття у галузі політики тільки після розпаду Союзу.

Термін «партія влади» можна назвати інтернаціональним, адже він широко уживаний в працях науковців з різних країн. Проте на відміну від політичних партій, вивченням котрих дослідники займаються уже понад два століття, явище партій влади є відносно новим у науці і область досліджень обмежена останніми кількома десятиліттями. Наприклад, серед відносно нещодавніх публікацій, про партії влади згадується в роботі Д. Вайта «Домінуючі партійні системи: основа для концептуалізації опозиційних стратегій у Росії»⁴⁸, у статті М. Моріні «Партійна політика в епоху Путіна: справа Єдиної Росії»⁴⁹, у монографії української дослідниці М. Кармазіної «Політичні партії в Україні 2014-2017 рр.»⁵⁰. Неважко помітити, що серед названих праць є присвячені сусідній з Україною державі. Справа у тому, що сам термін «партія влади» у англійськомовних дослідженнях застосовується у абсолютній більшості випадків стосовно країн пострадянського простору. Звичайно, що Російська Федерація для зарубіжних науковців є яскравим прикладом держави з партією влади, тому саме цій країні присвячена найбільша кількість досліджень. Попри те, що

⁴⁷ Основные вехи истории САПН – РАПН. URL: <https://rapn.ru/in.php?to=history> (дата звернення 24.01.2020).

⁴⁸ White D. Dominant party systems: a framework for conceptualizing opposition strategies in Russia. *Democratization*, Vol.18 №3. 2011. P. 655-681.

⁴⁹ Morini M. Party Politics in the Putin's era: the case of United Russia. URL: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/bc2f5072-e81b-4b4c-849e-befb38cbadc9.pdf> (дата звернення 24.01.2020).

⁵⁰ Кармазіна М. Політичні партії в Україні. 2014–2017 р.р. К.:ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 168 с.

описові даного феномену приділено чимало зарубіжних і вітчизняних досліджень, усі вони є переважно у вигляді статей чи невеликих розділів у книгах, відсутні якісні всеохопні праці, особливо щодо сучасних партій влади.

Наукові доробки вітчизняних учених зосереджені на аналізі сутності самого явища «партії влади», вони найчастіше мають на меті визначення цього феномену та його особливостей. Але навіть до визначень, запропонованих політичними експертами варто ставитись із обережністю, тому що вираз «партія влади» часто вживають як щось очевидно зрозуміле, без трактування, не описуючи специфіки в кожному конкретному випадку, що спричиняє сильну розпорошеність терміну. Плутанина з визначеннями феномена «партії влади» виникала й у вітчизняних науковців. Так, наприклад, якщо беззаперечно погодитись з визначенням партії влади як «політичної організації, що бере участь у виборах та має представників в органах влади різних рівнів», котре пропонує А. Рябов⁵¹, то майже будь-яка провідна парламентська партія навіть у демократичній країні може бути віднесена до цієї категорії. Хоча при цьому науковець зауважував, що президент потребує і часто виступає патроном для «партії влади» для того, щоб мати гарантовану підтримку його політичного курсу в парламенті, а бізнес-еліти потребують таку квазіпартійну структуру, аби отримати можливість лобювати свої інтереси і прямо чи опосередковано впливати на ухвалення чи неухвалення потрібних законів.

Тут важливо розрізнити поняття партій при владі та безпосередньо партії влади; остання фактично являє собою корпорацію чи навіть картель⁵², всередині котрого може уживатись декілька груп з майже протилежними політичними поглядами, проте однаково сильним бажанням монополізації сегментів патронатно-клієнтських мереж, при цьому потреба в ідеології як

⁵¹ Рябов А. Пока не началось // Апология. 2005. №8. URL: <https://polit.ru/article/2006/02/10/ryabov/> (дата звернення 24.01.2020).

⁵² Katz R., Mair P. Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party. URL: <http://www.inquiriesjournal.com/articles/368/cartel-parties-and-party-competition-growth-and-analysis> (дата звернення 06.02.2020).

інструменті внутрішньої консолідації відсутня. Не дивно, що з моменту здобуття Україною незалежності «...належність колишньої високопоставленої номенклатури до тої чи іншої партії мотивується аж ніяк не новою світоглядною визначеністю щодо лібералізму, націоналізму, республіканізму чи консерватизму, а груповими матеріальними інтересами та особистими зв'язками»⁵³, що власне і є однією із визначних рис феномену «партії влади», особливо характерною для неопатримоніальних держав.

Так, наприклад, український науковець, професор О. Дем'янчук в своїй праці «Квазіпартійні учасники процесу ухвалення рішень» зазначає, що термін «партія влади» вживався багатьма політичними коментаторами для позначення групи людей у владних сферах, котрі були поєднані не стільки ідеологіями в класичному розумінні, скільки ідеями отримання чи розширення доступу до суспільних ресурсів і задоволення своїх особистих, групових, кланових чи партійних інтересів⁵⁴.

Українська дослідниця М. Краснова, котра займалась вивченням вивченням феномену саме в пострадянських політичних системах, вважає, що «партія влади» – це політична організація партійного типу, котра активно виступає на полі електоральної та внутрішньої елітної конкуренції, створена чинною владою, щоб захищати її інтереси, а також забезпечувати легітимність політичного курсу, збереження й утримання її владних політичних позицій. Основною ознакою партії влади є, насамперед, владна природа і партійний статус. Владна природа виражається в політико-адміністративній структурі, склад якої уособлює вертикаль виконавчої влади в особі президента та його адміністрації, уряду і регіональних органів влади⁵⁵.

⁵³ Базів В. Політичні партії в незалежній Україні: генеза і типологія. Львів: Інститут українознавства НАНУ, 1998. С. 57–58.

⁵⁴ Дем'янчук О.П. Квазіпартійні учасники процесу ухвалення рішень. *Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 24-25 листопада 2011 р. К.: іПіЕНД, 2012. 588 с. С. 505-517.

⁵⁵ Краснова М. Феномен «партія влади» в пострадянських політичних порядках. Українська специфіка *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Сер.: «Питання політології». 2014. № 111. С. 66–71.

Узагалі, класичним і одним із найперших визначень «партії влади» вважається визначення, запропоноване дослідниками Е. Вілсоном та В. Якушиком у статті 1992 р. Згідно із їхньою дефініцією, партія влади – це «політична одиниця, що складається з прагматично орієнтованих і деідеологізованих вищих кіл старої номенклатури, представників державних органів влади, засобів масової інформації, керівників із традиційних секторів економіки й сільського господарства, які усвідомлюють свої економічні та політичні інтереси»⁵⁶. У випадку України ключовим словом у визначенні є «деідеологізованість», адже від самого початку незалежного відсутність чіткої ідеології серед правлячих та опозиційних партій, котрі перемагають на виборах, свідчить про те, що багатопартійність в Україні формується у дуже викривленому вигляді: ми маємо не стільки виразників цінностей і інтересів громадянського суспільства, скільки організації, тією чи іншою мірою залежні від політичних еліт. До речі, на думку В. Гельмана коли мова йде про партії влади, то відсутність будь-якої єдиної об'єднуючої сили, окрім бажання її членів отримати максимальну вигоду чи зберегти свій статус кво, не є недоліком⁵⁷. І деідеологізованість для партії влади не є фактором, що послаблює її становище, а навпаки – виступає скоріше одним із чинників успіху на політичній арені. Так, російська політологиня Л. Шевцова описує структуру партії влади як своєрідний «політичний пластилін»⁵⁸. Авторка звертає увагу на амальгамність правлячої верстви, ту ж, наприклад, відсутність ідеології, що в свою чергу дозволяє партії постійно змінювати своє забарвлення, принципи і цілі, при цьому не змінюючи своєї глибинної сутності.

⁵⁶ Wilson A., Yakushik V. "Political Organisations in Ukraine". In: *Suchasnist*. Kiev. 1992. № 5. P. 160-165.

⁵⁷ Гельман В. От «бесформенного плюрализма» – к «доминирующей власти»? *Общественные науки и современность*. 2006. № 1. С. 46–58.

⁵⁸ Шевцова Л. Ф. Дилеммы посткоммунистического общества. «Полис», 1996, № 5. С. 85.

Окремо вважаю за потрібне виділити існуючі підходи до розуміння феномену «партії влади» у науці, котрі існують нині і зосередитись на одному із них для подальшого використання у цьому дослідженні.

На погляд І. Осадчука, таких підходів є поки що три. Відповідно до першого підходу «партія влади» – це є формально неоформлений політичний блок, який складається з прагматично зорієнтованих і деідеологізованих вищих кіл старої номенклатури, представників державного апарату, бізнесу, засобів масової інформації, керівників традиційних секторів промисловості та сільського господарства⁵⁹. Як зазначив Ю. Шведа, в політичному лексиконі це визначення часто застосовують для позначення політичних інтересів державно-бюрократичного апарату, які не є формально оформленими в окрему партію, однак можуть здійснювати і зазвичай здійснюють істотний вплив на політичний процес⁶⁰.

У рамках другого підходу, згідно з Р. Смітом, «партія влади» як правило виступає «виборчим блоком, спеціально створеним державними діячами для участі в парламентських виборах і президентських перегонах. Такий блок зазвичай спирається на державні ресурси під час розбудови партійної інфраструктури та сильно залежить від харизматичних звернень до виборців у пошуках підтримки»⁶¹. Подібний механізм практикується у разі, коли потужності однієї партії, імовірно за все, не вистачить для перемоги на виборах, або для уникнення ситуації, коли доведеться створювати коаліцію із недружніми фракціями.

Третій підхід визначає «партію влади» як політичну партію, яка створена президентською чи виконавчою владою для обслуговування її інтересів. Така «партія влади» зазвичай працює у режимі «машини для голосування» і

⁵⁹ Осадчук І. Ю. «Партії влади» в Росії та країнах Центральної Азії». *Науковий журнал Політикус*, 2016. с.80-83. URL: http://www.politicus.od.ua/3_2016/3_2016.pdf#page=80 (дата звернення 08.02.2020).

⁶⁰ Шведа Ю. Політичні партії : енциклопедичний словник / Ю. Шведа. Львів : Астролябія, 2005. 488 с. URL: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/Shweda_slovnuk.htm (дата звернення 08.02.2020).

⁶¹ Smyth R. Building State Capacity from the Inside Out: Parties of Power and the Success of the President's Reform Agenda in Russia. *Politics and Society*. 2002. Vol. 30. № 4. P. 555–578.

основною умовою її функціонування є підтримка рішень правлячої еліти⁶². Нерідко, така організація формально зареєстрована як політична партія, має усі відповідні партійні документи, проте на практиці не функціонує як партія і в своєму складі має не стільки однодумців за політичними чи соціальними поглядами, скільки представників різних сфер економічного і політичного впливу.

При здійсненні аналізу українських політичних партій у цьому дослідженні буде здійснено спробу комбінувати усі три вищенаведені підходи для повноцінної оцінки ситуації.

Системною ознакою «партії влади» є її створення з ініціативи та під патронажем правлячої еліти як головного виразника інтересів останньої у сфері публічної політики. Ця політична сила стає ключовим елементом залучення еліт до підтримки курсу центральної виконавчої влади; крім того, з її допомогою демонструється відданість вищим елітним групам. Членство в «партії влади» перетворюється для еліт у своєрідний ритуал: подібна структура має схожість із профспілкою представників номенклатури; може бути «коаліцією бюрократії»; відігравати роль своєрідної ієрархії, що існує паралельно з інститутами влади⁶³.

На думку О. Кинєва, «партія влади» – це гібрид елітного клубу прихильників режиму й інструменту його зовнішньої легітимації населенням, позбавлений можливості приймати самостійні рішення; має специфічну ідеологічну природу. Коаліція різних елітних груп, об'єднаних посадовим статусом, спричиняє ідеологічну різноманітність або ж аморфність структури⁶⁴.

Узагалі, як можна бачити у вищенаведених трактування явища «партії влади» переважає розуміння його як свого роду союзу політично впливових

⁶² Пьянов А. Феномен «партий власти» и «правлящих партий» в странах СНГ. *Постсоветская трансформация политических систем новых независимых государств* : матер. междунар. науч.- практ. конф. (Москва, 25 ноября 2011 г.). М. : Изд-во МГОУ, 2012. С. 236–237.

⁶³ Осадчук І. Ю. «Партії влади» в Росії та країнах Центральної Азії». *Науковий журнал Політикус*, 2016. – с.80-83. URL: http://www.politicus.od.ua/3_2016/3_2016.pdf#page=80 (дата звернення 08.02.2020).

⁶⁴ Там само С. 80.

осіб, і союз цей попри те, що де-юре носить назву політичної партії насправді такою не є. Один із російських науковців справедливо відзначав, що у країнах пострадянського простору представники партій влади – це в основному конгломерат сил, складова вертикаль виконавчої влади, куди входять Президент і його команда: адміністрація, коло помічників, радників та інших людей з так званого ближнього оточення; прем'єр-міністр і уряд, включаючи керівників міністерств, відомств, державних служб і т.д.⁶⁵. Нескладно зрозуміти, чому більшість політологів виділяють характерною рисою партій влади беззаперечну підтримку курсу чинної влади. Варто назвати кілька узагальнених характеристик феномену «партії влади».

На думку українського науковця доктора філософських наук А. Мелешевича, «партія влади» має чотири основні характеристики⁶⁶:

- 1) деідеологізована, прагматична та центристська природа;
- 2) створена та діє в інтересах виконавчої гілки влади;
- 3) покладається на державні та інші «адміністративні ресурси», доступні представникам виконавчої гілки влади, щоб досягти своїх цілей, враховуючи участь у виборах;
- 4) базує свою участь у виборах на чітко вираженому персонально-харизматичному чинникові.

Підтримуючи точку зору А. Мелешевича, зауважу, що майже всі наявні нині дослідження мають ряд подібних суттєвих недоліків⁶⁷. По-перше, більшість авторів не дають чіткого визначення «партії влади» у своїх роботах. Звичайно, що неможливо дати універсальне тлумачення соціально-політичного явища без урахування певних особливостей країн, у котрих його спостерігають, проте надто широка варіативність кількох дефініцій терміну

⁶⁵ «Партия власти»: штрихи к портрету. URL: [http://politeia.ru/files/articles/rus/Politeia-1997-1\(3\)-28-35.pdf](http://politeia.ru/files/articles/rus/Politeia-1997-1(3)-28-35.pdf) (дата звернення 11.02.2020).

⁶⁶ Мелешевич А. Партії влади та партійні системи в пострадянських країнах. *Науково-просвітницький правничий журнал «Вибори та демократія»* №1 (7) 2006. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3325/Meleshevych_Partii_vlady_ta_partiini_systemy.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 24.01.2020).

⁶⁷ Там само.

«партія влади», представлених у літературі, робить застосування терміну надто розмитим та незрозумілим.

По-друге, англomовні публікації, у котрих не лише згадано про концепцію «партії влади» в контексті певного питання, але й досліджено саме цей феномен практично повністю відсутні. Звісно, існують ряд робіт іноземних науковців, котрі займаються *case-study* окремих партій в окремих державах, переважно пострадянського простору, але ці дослідження часто є надто узагальненими у зв'язку зі складністю доступу до інформації в таких країнах.

По-третє, в західних працях майже цілковито відсутній порівняльний підхід до вивчення партій влади: та невелика кількість іншомовних досліджень, що фокусується на цих політичних формуваннях, зосереджується в більшості своїй лиш на прикладі партії «Єдина Росія» в Російській Федерації⁶⁸. Наслідком такого часто стає хибне поширення результатів досліджень однієї колишньої республіки СРСР на усі.

Загальновідомим є той факт, що партійна система в незалежній Україні, як і в ряді новоутворених держав після розпаду СРСР, спочатку будувалася на основі старих радянських схем. Але при дослідженні феномену «партії влади», як власне і будь-якого іншого суспільно-політичного явища, потрібно обов'язково враховувати той факт, що у кожній із пострадянських країн формування проходило за різних умов, з різними політичними гравцями та в різних умовах соціально-політичного й економічного середовища.

Новітня епоха формування багатопартійності в Україні розпочалась ще у добу «горбачовської перебудови», приблизно у 1987–1988 р.р., коли з'явилися перші неформальні політичні об'єднання, дискусійні та політичні клуби. Вже згаданий раніше у дослідженні відомий американський дослідник С. Коенн у 1989 р. характеризував становище з партіями у Радянському Союзі як «багатопартійну ситуацію в умовах однопартійної політичної системи».⁶⁹ Така

⁶⁸ Colton, T. J., McFaul M. Reinventing Russia's Party of Power: Unity and the 1999 Duma Elections. *Post-Soviet Affairs*, Vol.16 №3. 2000. P.201-224.

⁶⁹ Коэн С. Перестройка – это путешествие в поисках нового. *Коммунист*. 1989.т№7. С.28.

«багатопартійна ситуація», але вже в умовах формальної непартійності влади, характеризувала розвиток України в перші роки незалежності. У подальшому розвитку системи це поняття змінюється, але у всіх його значеннях та змінах ми можемо прослідкувати дійсний напрямок і зміст формування багатопартійності в Україні⁷⁰.

Недарма, навіть нині для ілюстрації «партії влади», першою на думку зазвичай приходять Комуністична партія СРСР, котра в тоталітарній радянській системі функціонувала скоріше навіть не як політична партія, а як єдиний ретранслятор державних інтересів населенню й потужний механізм підтримки віри в єдність народу й влади, оскільки всі соціально-політичні інститути, які б могли слугувати формулюванню якої-небудь, відмінної від офіційної, політичної позиції, у Радянському Союзі були відсутні.

Проте, тоталітарний режим залишився у минулому, нині в відношенні до України як держави звично чути характеристику «демократична». Звичайно, у такому контексті важко вбачити певну аналогію між партіями в СРСР та сучасними українськими. Можливо, хтось зауважить, що взагалі дивно говорити про «партію влади» в демократичних дво- чи багатопартійних державах, адже усі партії там здобувають свої голоси на рівних умовах шляхом виборів і мають пропорційний доступ до державних ресурсів. Справді, розуміння терміну «партія влади» для тоталітарних та демократичних суспільств дещо різниться, тому між партіями різних систем складно розгледіти схожість.

В тоталітарному режимі партія влади – це політична партія-держава, тобто партійно-державний механізм, який зберігає формальну розбіжність партійних та державних структур, але при цьому здійснюється монополія однієї партії на владу. В ліберально-демократичному режимі під партією влади можна умовно розуміти правлячу або правлячі в даний час партії, що

⁷⁰ Аляев Г.Е.Партія влади: трансформація та категорії на тлі українського державно-партійного будівництва. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/98626/64-Alyaev.pdf?sequence=1> (дата звернення 28.01.2020).

здобули перемогу на парламентських або президентських виборах. Характерно, що при цьому не відбувається ані фактичного, ані формального поєднання структур держави, її бюрократичного апарату, який зберігає позапартійність за виключенням вищих політичних посад, і апарату партійного⁷¹. Саме тому у випадку розвинених демократій, де партія та державний бюрократичний механізм апriorі не можуть бути інтегрованими в єдине ціле, важко стверджувати про наявність там «партії влади». В той же час неможливо заперечити його існування в напівдемократичних чи так званих «гібридних» країнах, до яких за показником індексу демократії⁷² справедливо відносити Україну, про що буде детальніше написано у розділі нижче. Адже хоча партія й держава не зрощуються в один апарат, проте партія влади все ж отримує надмірний доступ до адміністративних ресурсів, а згодом, за сприятливих умов і сама поступово може перетворитись у політично та організаційно не оформлений інструмент – квазіпартійне утворення.

Зважаючи на історичне минуле та довгий період тісних взаємин у політичній, економічній, культурній сферах України з Російською Федерацією, може виникнути запитання, чому так важливо виокремити й досліджувати феномен «партії влади» саме в українському середовищі? І чому результати досліджень партії влади в Росії не можуть бути використані для досліджень цього ж явища в Україні?

По-перше, Російська Федерація вже кілька років поспіль, починаючи з 2011 р., за індексом демократичності країн світу (Див. *Рис. 1*) знаходиться в переліку авторитарних режимів, на відміну від України, котра у тому ж рейтингу посідає 78 місце зі 167 на межі перехідного та напівдемократичного режимів⁷³. Авторитарний політичний режим передбачає наявність культу харизматичного лідера, що прослідковується у сучасній Росії у вигляді

⁷¹ Там само С. 189.

⁷² The Economist Intelligence Unit's Democracy Index. URL: <https://infographics.economist.com/2020/democracy-index-2019/index.html> (дата звернення 05.02.2020).

⁷³ The Economist Intelligence Unit's Democracy Index. URL: <https://infographics.economist.com/2020/democracy-index-2019/index.html> (дата звернення 06.02.2020).

надвисоких рейтингів довіри до Президента і регулярних перемог про- президентської партії на виборах за рахунок його авторитету.

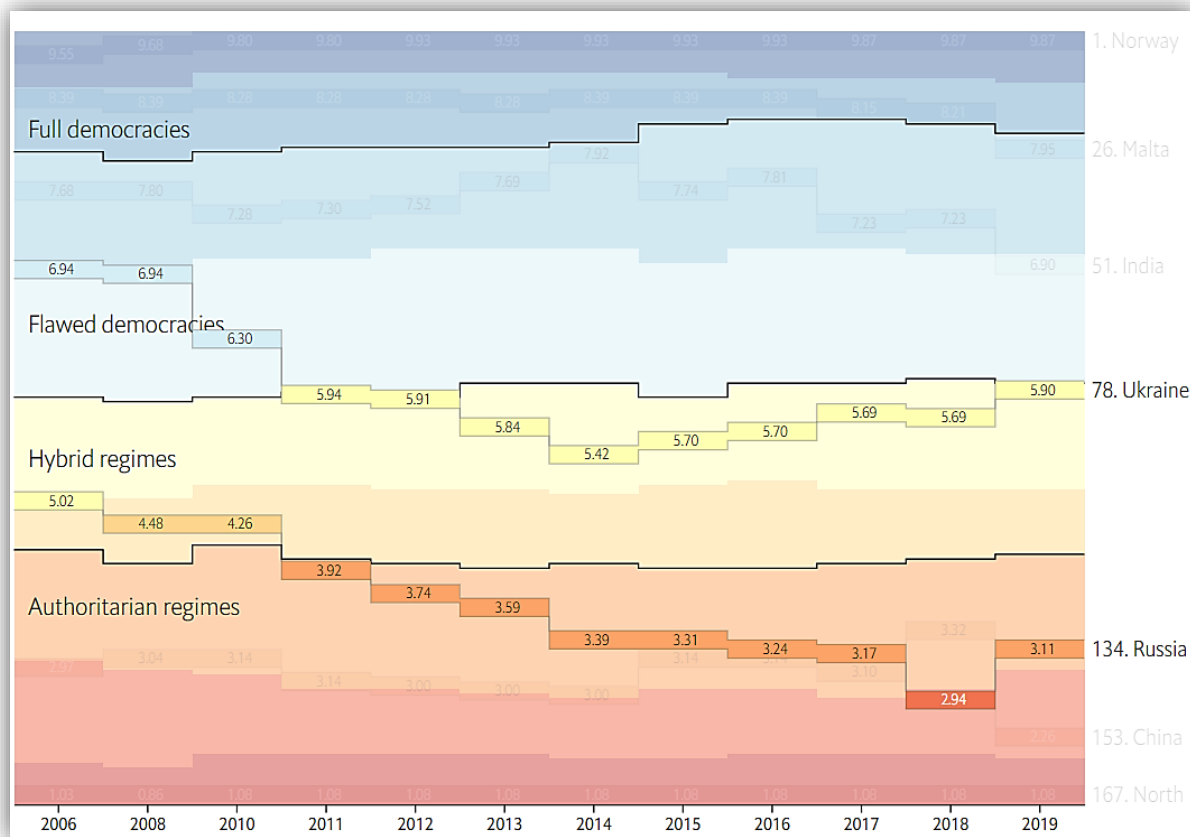

Рис. 1. Рівень Індексу демократичності України та РФ.

Джерело: *The Economist Intelligence Unit's Democracy Index*

Російський дослідник І. Назаров писав, що партія влади – це частково технологічна опора для лідера, але в більшій мірі, з позиції бюрократії, сам її лідер є своєрідним прикриттям і гарантією для існування партії. В результаті тих косметичних трансформацій, що періодично здійснюються для «поліпшення ефективності партії», будь-яка партія бюрократичного більшості неминуче перетвориться на аналог КПРС 1980 р., тобто буде більш-менш якісною структурою з кар'єрними ліфтами в виконавчу владу, але для країни перетвориться в ракову пухлину⁷⁴.

⁷⁴ Назаров И.И. Теоретико-методологические подходы в исследовании партий и партийных систем в современной политологии. *PRO NUNC: Современные политические процессы*. Вып. 10: Актуальные проблемы изучения политики и преподавания политической науки. Тамбов. 2011. С. 24-29.

Дослідження політичної партії «Єдина Росія» в Російській Федерації є прикладом вивчень феномену «партії влади» в недемократичному режимі, характерним для якого також є слабкість або повне придушення опозиції й відсутність фактичної ротації влади в усіх гілках. Що ж стосується України, то тут умови й період існування партії влади є іншими.

Також для подальшого дослідження варто навести власний перелік характеристик, котрі є притаманними «партіям влади» в українському середовищі і відповідно до яких буде здійснюватись аналіз партійного поля України. Враховуючи вже існуючі визначення і описи феномену в науковій літературі, автором пропонується такий синтезований список характеристик «партії влади»:

- Група осіб, об'єднана у формальну організацію, найчастіше політичну партію чи блок, що де-юре відповідає нормам законодавства;
- Здобула перемогу на виборах і бере участь у законотворчій діяльності;
- Не має єдиного об'єднуючого ідеологічного фактору;
- Присутня значна амальгамність усередині партії;
- Наявність патрона у вищих ешелонах влади, найчастіше у особі глави держави;
- Використовує корупційні та «тушківські» схеми під час голосування;
- Покладається на «адміністративні ресурси» виконавчої гілки влади для досягнення власних цілей та отримання вигод, наприклад, перемоги на виборах.

Отже, беручи до уваги наведені тлумачення явища «партії влади» зарубіжних та українських дослідників, а також враховуючи певні недоліки у існуючих визначеннях, у цьому дослідженні термін «партія влади» буде розумітися як групи впливових осіб із різних сфер життєдіяльності,

непов'язані якоюсь єдиною ідеологічною складовою, об'єднані у формальну організацію, найчастіше політичну партію чи блок, котра створена для підтримки політичного курсу свого патрона в парламенті та має доступ до адміністративного ресурсу держави. На відміну від політичних партій у їх класичному розумінні, партія влади є виразником інтересів не певної соціальної групи, а вузького кола бюрократів, зазвичай має ієрархічну структуру, у якій нижчі еліти виражають підданість елітам вищого щабля, не має самостійності у прийнятті рішень та чіткої внутрішньої партійної дисципліни.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНУ «ПАРТІЇ ВЛАДИ» В «ГІБРИДНОМУ» ПОЛІТИЧНОМУ РЕЖИМІ УКРАЇНИ

2.1. Специфіка «гібридного» політичного режиму, його особливості в Україні

Оскільки у назві цього дослідження вказано про акцентування уваги саме на державах із «гібридним» політичним режимом, однією із яких, на думку автора дослідження, і виступає Україна, то важливим буде також уточнити, що саме мається на увазі під поняттям «гібридний» політичний режим і уточнити, до якого із його видів належить Україна.

Поняття «політичний режим» є одним із загальноприйнятих у сучасній політичній науці. Ця категорія сприяє адекватній оцінці сутності держави, оскільки в межах однієї форми правління на різних етапах її розвитку політичне життя може суттєво змінюватися за характером і змістом⁷⁵. Термін «політичний режим» (лат. *regimen* – напрямок, уряд⁷⁶) з'явився в західній науковій літературі ще в ХІХ столітті, а в широкий обіг увійшов після Другої світової війни. Але праобрази цієї наукової категорії простежувались ще за довго навіть до визнання політології як науки. На сьогоднішній день існує чимало варіантів вживання і трактувань цього поняття.

Один із провідних політичних американських експертів ХХ ст. Д. Істон політичний режим визначав як «загальну матрицю упорядкованих очікувань, в межах яких політичні дії, як правило, вважаються авторитетними»⁷⁷. Порівнюючи політичний режим із елементом складної політичної системи, науковець зазначав, що часто політична система здатна змінювати політичний режим, тобто правила гри в державі, для того аби вберегти свою стабільність.

Політолог Ж.-Л. Кермон – автор одного з найпопулярніших у Франції підручників з політології «Західні політичні режими» писав, що «під

⁷⁵ Поняття та сутність політичного режиму. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-3350.html> (дата звернення 10.02.2020).

⁷⁶ Латино-український онлайн словник Glosbe. URL: <https://uk.glosbe.com/1a/uk/regimen> (дата звернення 10.02.2020).

⁷⁷ Попова Ю.В. К вопросу о понятии «политического режима». *Вестник Омского университета. Серия «Исторические науки»*. 2017. № 3 (15). С. 382.

політичним режимом розуміється сукупність елементів ідеологічного, інституційного та соціологічного порядку, які сприяють формуванню політичного управління даної країни на відомий період»⁷⁸.

Звертаючись до сучасних визначень, західні науковці наводять досить різноманітні розуміння терміну «політичний режим». Бразильський соціолог та державний діяч Ф. Е. Кардозо наголошує: «Важливим постає питання розрізнення понять політичного режиму та поняття держави. Під поняттям «політичний режим» я маю на увазі формальні правила, що пов'язують головні політичні інститути (законодавчу владу до виконавчої, виконавчу до судової влади, до партійної системи, до них разом), так само як і результат політичної природи зв'язків між громадянами та правителями (демократичний, олігархічний, тоталітарний чи будь-який інший)»⁷⁹. Щодо формальних правил існують суперечності між деякими науковцями, адже окрім офіційних норм в суспільствах існують неформальні, вони також грають значну роль у формуванні політичного режиму. Наприклад, в Україні, як і переважній більшості колишніх республік СРСР, такими є неформальні інститути корупції та клієнтелізму, котрі все ще залишаються поширеними практиками на побутовому та вищих владних рівнях життя, навіть попри свою нелегальність.

Орієнтуючись саме на реальне відображення процесу відправлення політичної і державної влади, політичний режим можна охарактеризувати як сукупність найбільш типових методів функціонування основних інститутів влади, використовуваних ними ресурсів і способів примусу, які оформляють і структурують реальний процес взаємодії держави і суспільства.⁸⁰ Як підкреслюють Г. О'Доннел і Ф. Шміттер, режим – це сукупність явних чи прихованих структур, «...які визначають форми і канали доступу до провідних

⁷⁸ Основні типи і трансформація політичних режимів. URL: http://stud.com.ua/36530/politologiya/osnovni_tipi_transformatsiya_politichnih_rezhimiv (дата звернення 10.02.2020).

⁷⁹ Цит. за Данилюк Н.М. Основні підходи до трактування поняття «політичний режим» URL: <http://social-science.com.ua/article/141> (дата звернення 10.02.2020).

⁸⁰ Соловйов А. І., Политология: Политическая теория, политические технологии: Учебник для студентов вузов М.: Аспект Пресс, 2006. 559 с. URL: http://yanko.lib.ru/books/politologiya/politology-solovyev-2006-a.htm#_Toc185404399 (дата звернення 12.02.2020).

урядових постів, а також характеристики діячів, вживаних ними ресурсів і стратегій»⁸¹.

Українські науковці також працювали над дослідженням феномену політичного режиму. Наприклад, видатний політолог С. Рябов визначає політичний режим як «поняття, яке позначає конкретні форми того, як уряд володіє державою, методи й способи здійснення державної влади, контролю й управління процесами в суспільстві».⁸² На його думку, режим не проголошується жодними нормативними формальними правилами чи актами, він може бути встановлений лише внаслідок взаємодії держави та громадянського суспільства з урахуванням усіх явних та тіньових елементів.

Коли мова йде про політичні режими, звично згадується про їхні «чисті» типи. Від сукупності засобів і методів, використовуваних владою, від ступеня політичної й соціальної свободи індивіда та характеру взаємин держави і громадянського суспільства загалом розрізняють спектр трьох типів політичних режимів сучасного світу. Він розкривається в таких загальноприйнятих наукових поняттях як тоталітаризм, авторитаризм і демократія.

Тоталітаризм в державі означає абсолютний контроль і жорстку регламентацію владною верхівкою всіх сфер життєдіяльності суспільства і кожної людини за допомогою прямого часто збройного насильства, репресії стосовно інакодумців та загальнообов'язкову єдину ідеологію. При тоталітарному режимі не може існувати суспільства чи індивіда окремо від держави, вони розглядаються як єдине ціле.

Авторитаризм зазвичай розглядається як тип режиму, котрий займає проміжне положення між тоталітаризмом і демократією. Авторитарний режим ґрунтується на беззаперечному підпорядкуванні владі, яка прагне будь-якими засобами затвердити й зберегти свій авторитет. І хоч авторитаризм дещо

⁸¹ O'Donnel G., Ph. Schmitter C. Transition from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies. Baitimor, 1986. Vol. 4. P. 73.

⁸² Рябов С. Г. Політологія: словник понять і термінів. 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. С.184.

лібералізує суспільне життя, дозволяє контрольований плюралізм у політичному мисленні і діях, наявність опозиції, все ж таки чітко розробленої державної ідеології немає⁸³. Також, на відміну від тоталітарної держави, у авторитарній може бути присутня обмежена опозиція, а репресивна машина існувати не в усіх сферах життя. Серед ознак, котрі відрізняють авторитарні режими від тоталітарних варто також згадати той факт, що авторитарні лідери зазвичай не вимагають від своїх громадян прихильності до режиму та не намагаються впровадити в суспільстві власну систему цінностей. Крім того, для авторитаризму неважлива легітимація, адже в період свого становлення він не спирається на підтримку мас, цей процес скоріш можна описати як захоплення влади групою зацікавлених осіб, іноді навіть відверто насильницьким способом. Тому маси в авторитарних режимах зазвичай є деполітизовані й ставляться до влади здебільшого нейтрально, а громадянам надається певна соціальна свобода.

Ідея демократії (із грець. *demos* – «народ» і *kratos* – «влада») народилася в античних полісах як уява про народовладдя, про участь кожного громадянина в політичному, суспільному житті, про принципову можливість участі всіх громадян держави в управлінні нею⁸⁴. Демократичні режими асоціюються зі свободою, верховенством права, чесними прозорими виборами та рівністю громадян у своїх правах. Попри величезну кількість існуючих прикметників до слова «демократія», котрі характеризують політичні режими у різних країнах, представницька демократія вважається найбільш розповсюдженим типом демократії у нинішньому світі і є найближчою до «ідеалу».

Проте очевидно, що окрім вищенаведених так званих «чистих» або ідеальних типів політичних режимів, існують ще й проміжні форми. Оскільки будь-яке суспільство знаходиться в постійному русі, змінюються умови, в яких протікає його життєдіяльність, співвідношення різних прошарків

⁸³ Кирилюк Ф.М., Конверський А.С., Білик В.Ф. Політологія: Навчально-методичний комплекс. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2123.html> (дата звернення 26.02.2020).

⁸⁴ Там само.

населення та груп, цілі і завдання суспільного розвитку, структура суспільства. Такі зміни з часом конструюють можливість транзиту країни від одного політичного режиму до іншого. Так званий транзит, тобто перехід, може відбуватися в обидва боки, як від недемократичних режимів до демократії, так і навпаки. Стан, у якому опиняється держава в період переходу від одного чистого виду політичного режиму до іншого, у наукових колах прийнято називати «гібридним». Саме такі «гібридні» політичні режими, на мою думку, і є найскладнішими у дослідженні, адже одночасно можуть мати риси кількох чистих видів, кожна комбінація яких створює нові унікальні політично-соціальні умови в країні.

Американський політолог Л. Даймонд ще у далекому 1996 р., констатує кінць «третьої хвилі» демократизації, наголосив, що головною причиною її «спаду» став перехід низки країн не до ліберальної демократії, а до проміжних форм політичних режимів⁸⁵. Відтоді у світовій політичній науці почали одне за одним виникати різні тлумачення явища «гібридних» режимів, з часом їх стала настільки велика кількість, що перестало існувати якесь єдине розуміння феномену.

«Гібридний» політичний режим і досі залишається для дослідників дуже складним і суперечливим за своєю сутністю та формами прояву суспільно-політичним феноменом. Він став об'єктом дослідження політологів відносно нещодавно у порівнянні з іншими елементами політичної науки, і тому ще не має такого ґрунтовного системного теоретико-методологічного осмислення. Дослідження «гібридного» режиму попри сотні публікацій, монографій і звітів, досі знаходиться на початковому етапі, кінцевою метою якого може стати виокремлення «гібридного» або перехідного режиму як окремого у списку «чистих» політичних режимів.

Досить часто як перехідні або «гібридні» науковці характеризують режими пострадянських держав. Український дослідник С. Лінецький визначає

⁸⁵ Ремізов А. Гібридний політичний режим: деякі проблеми концептуалізації. *Освіта регіону: Український науковий журнал*. 2012. № 3. С. 67.

перехідним такий режим, який еволюціонує від цілком певної моделі режиму, що виявляється «чистим типом», до іншої так само чітко визначеної «чистої» моделі.⁸⁶ Перехідний характер режиму свідчить про ствердження тимчасовості існуючого режиму і насадження переконання в його швидкому переростанні в якусь більш прийнятну форму. Проте, в разі консервації існуючої перехідної моделі, остання може перетворитися з тимчасової на більш-менш усталену, постійну.⁸⁷

Серед багатьох різноманітних окреслень «гібридних» режимів в стилі «демократій із прикметниками» слід згадати концепції «делегативної демократії» Г. О'Доннелла та «дефектної демократії» В. Меркеля.⁸⁸ Під останнім терміном, згідно з трактуванням українського політолога М. Яковлева, автор мав на увазі ті політичні режими, які перебувають на шляху від недемократичного режиму до демократичного.⁸⁹ Власне вже в самому терміні «дефектна демократія» вказано про певні недоліки саме демократії та її інститутів. Держави, що належать до списку дефектних демократичних режимів зазвичай повинні мати яскраво виражені порушення у функціонуванні політичних інститутів і інших демократичних складових.

Делегативну демократію, у якій наявні громадянські свободи та функціонує опозиція, Г. О'Доннелл вважав демократичнішою, але менш ліберальною порівняно із представницькою. Цей тип політичного режиму завдяки справедливим виборам формує більшість, яка дозволяє певному суб'єктові протягом визначеного періоду бути втіленням інтересів нації. На думку української дослідниці М. Чабанної, така більшість (для підтвердження якої, наприклад, можна використовувати другий тур виборів) необхідна для підтримки ідеї про легітимне делегування. При цьому виборці голосують не за

⁸⁶ Лінецький С. Політичний режим в Україні (1991 - 1997). Політологія: посібник для студентів вузів / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. К.: Академія. С. 192.

⁸⁷ Там само. С. 192.

⁸⁸ Розуміння поняття «гібридний режим» URL: http://studopedia.com.ua/1_388136_rozuminnya-ponyattya-gibridniy-rezhim.html (дата звернення 14.02.2020).

⁸⁹ Яковлев М. Ізоморфізація інститутів постдемократій і дефектних демократій: спроба логічного аналізу *Матеріум*. Серія: Політичні студії. Київ, 2008. Вип. 31. С. 42-43.

представника певної політичної сили, а за конкретну особу. Після проведення виборів населення проявляє пасивність, схвалюючи дії президента. У делегативній демократії наявне патерналістське сприйняття лідера, який уособлює націю, перебуває поза політичними партіями та інтересами окремих суспільних груп. Таким чином, підзвітність демократично обраного президента законодавчій та судовій владі становить перешкоду для здійснення делегованої йому влади. Важливою при цьому є консолідуюча функція лідера. Водночас дистанціювання президента від політичної сили, яка привела його до влади, та її відповідне невдоволення спричиняють складність створення стабільної коаліції у парламенті⁹⁰. Саме у таких політичних режимах роль то «партій влади» найчастіше зводиться не стільки до вираження інтересів громадян та створення стабільного політичного курсу держави, скільки до підтримки і лобювання інтересів окремих впливових груп партії.

На відміну від демократій із прикметниками, в авторитарно орієнтованих «гібридних» системах, які з'явилися в 1990-х роках, найбільш ефективним інструментом управління авторитарними елітами є використання ними політичних партій у боротьбі за владу в формально демократичних «гібридних» режимах. По-перше, партія схиляє до співпраці всередині елітних кіл для того, щоб згуртуватися та працювати задля досягнення спільної мети – утримання влади. По-друге, це створює видимість поділу влади та розподілу вигод, що впливають з активної підтримки уряду. По-третє, партійне згуртування значно знижує загрози виходу з коаліції окремих членів, пропонуючи механізм кар'єрного росту та через контроль. Для досягнення недемократичних цілей свої переваги має використання авторитарними елітами й інших демократичних інститутів, зокрема виборів і парламентів⁹¹.

⁹⁰ Чабанна М. В. Можливості застосування неінституційного підходу до дослідження політичних режимів у перехідних державах. *Магістеріум. Політичні студії*. 2012. Вип.46. С. 7-13.

⁹¹ Дзюбенко Ю. М. Феномен гібридних режимів у сучасному політичному просторі. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/1669/1/%d0%94%d0%b7%d1%8e%d0%b1%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%d0%ae%d0%bb%d1%96%d1%8f%20%d0%9c%d0%b8%d1%85%d0%b0%d0%b9%d0%bb%d1%96%d0%b2%d0%bd%d0%b0%20%281%29.pdf> (дата звернення 14.02.2020).

Можна говорити, що «партія влади» усюди приблизно однакова – група осіб, що прагнуть отримати чи утримати політичний вплив гуртуючись навколо свого вищого політичного патрона. Проте, справа у тому, що у авторитарних, тоталітарних та демократичних політичних режимах «партії влади» легше виявляти і досліджувати, аніж у режимах «гібридних». Власне, при тоталітаризмі чи авторитаризмі, як наприклад у вищезгаданому випадку «Єдиної Росії» в РФ найбільша за кількістю членів у парламенті партія найчастіше і є партією влади. Вона досить постійна, або навіть глибоко укорінена в державний апарат, іноді настільки, що зростається із державою у єдине ціле. Що ж стосується «гібридних» чи так званих перехідних режимів, то «партії влади» в них вивчати значно складніше, адже через нестабільність усередині політичної системи ці партії постійно мімікують і змінюються відповідно до уподобань в суспільстві та загальної політичної ситуації в державі.

У одній зі своїх попередніх наукових робіт я досліджувала процес трансформації політичного режиму України з моменту здобуття незалежності до початку 2014 р., і результатом дослідження став висновок, що в обидвох обраних для дослідження парах президентських періодів – Л. Кравчука й Л. Кучми та В. Ющенко і В. Януковича спостерігалася однакова тенденція, яку можна назвати «зигзагоподібною». Йдеться про нелінійність процесу трансформації політичного режиму України, коли в обох порівнюваних випадках президентами спочатку вчинялись спроби становлення держави на шлях демократизації, після чого їхні наступники робили «крок назад», повертаючись до попереднього етапу псевдо-демократії⁹². Так, наприклад, за президенства Л. Кравчука колишня партійна номенклатура СРСР не тільки не була піддана люстрації, а й змогла закріпитися при владі, різко ставши «демократами за обставинами»⁹³. Таким чином, відхід від комунізму відбувся

⁹² Неволіна Ю.В. Трансформації політичного режиму в незалежній Україні. Курсова робота. Київ. 2017. С. 38.

⁹³ Литвин В. М. Україна: політика, політики, власть: На фоні неополітичного портрета Л. Кравчука. К.: Альтернатива, 1997. с.25.

переважно серед українських громадян, але не серед політичних еліт, що у свою чергу говорить про становлення в Україні режиму «неконсолідованої демократії» за класифікацією Г. О’Доннела та Ф. Шміттєра⁹⁴. Такий перехідний режим існував в країнах, у котрих попри здобуття незалежності старий політичний режим було повалено, а новий ще остаточно не встановився.

Однією з показових ознак «гібридних» режимів є відсутність верховенства права, котре багато в чому пояснюється залежністю судової гілки влади. Так, під час президенства Л. Кучми судова влада стала знаряддям режиму, оскільки згідно з прийнятою у 1996 р. Конституцією президент отримував повноваження призначати третину Конституційного Суду, створювати суди, визначати кількість судів та здійснювати їх перше п’ятирічне призначення на посади. Яскравим прикладом використання судової влади у політичних цілях є замовний арешт Ю. Тимошенко 2001 р., а також випадок зі звільненням судді у 2002 р., котрий відкрив провадження проти президента у справі «плівок Мельниченка».

Використання силових репресивних методів дозволили продовжити Л. Кучмі термін перебування при владі, зокрема шляхом збору компромату з метою тиску на посадових не лояльних до нього осіб, політичних переслідувань, вибіркового використання закону, жорсткого контролю над ЗМІ тощо. Та попри все вищенаведене, вплив Л. Кучми не був безмежним, про що засвідчила мобілізація громадянської опозиції 2004 р. Політичний режим, який склався протягом двох термінів президентства Л. Кучми, можна охарактеризувати як поступове коливання між двома формами «дефектних демократій» – делегативною демократією (англ. – *delegative democracy*) та опікунською демократією (англ. – *tutelary democracy*).

Варто уточнити, що йдеться про делегативну демократію за В. Меркелем, котрий описував це, на відміну від Г. О’Доннелла не як вертикальне

⁹⁴ Колодій А. До питання про політичний режим в Україні. *Сучасність*. 1999. № 7 - 8. С. 84 - 96.

делегування у зв'язці громадянин-президент, а як «горизонтальне делегування, за якого підривається система стримувань та противаг, котра необхідна функціонуючим демократіям для підтримання збалансованого політичного представництва, виконавча влада домінує над законодавчою, судові органи лише обмеженою мірою здійснюють контроль за виконавчими структурами; уряд (як правило на чолі з харизматичним президентом), оминаючи парламент, діє з порушенням конституції та часто регулює суспільні відносини за допомогою декретів, не санкціоновані народом особи наділяються повнотою владних повноважень»⁹⁵. А от опікунська демократія саме в тлумаченні Г. О'Доннелла та Ф. Шміттера являє собою режим з формально демократичними, обмежено конкурентними інститутами, що перебуває під опікою старого владного апарату⁹⁶. Щоправда дослідники найчастіше пов'язують становлення такого режиму з процесом переходу від авторитаризму, але у випадку України, на моє переконання, саме цей термін доречно уживати через укоренілість колишньої радянської номенклатури у державних апаратах і їхній неформальний розподіл сфер впливу між собою в обхід законів.

Політичний режим президентства В. Ющенка міжнародними організаціями відзначався як такий, що наблизився до демократичних стандартів, зокрема в сферах свободи слова та діяльності ЗМІ, про що свідчать дані міжнародної правозахисної організації Freedom House, в яких Україна станом на 2007 р. внесена до категорії «демократично вільних держав»⁹⁷. І все ж таки, про те, що політичний режим все ще залишався на межі перехідного, говорять такі факти, як у 2005-2010 р.р. в Україні так і не було реформовано «кучмівський» інститут податкової поліції, стиль прийняття політичних рішень, на думку більшості українських науковців, залишився непрозорим, не було проведено

⁹⁵ Романюк І.О. Що таке «дефектні демократії» та як вони функціонують. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*, № 2 (33). 2017. С. 119.

⁹⁶ O'Donnell G. *Transition from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies* / G. O'Donnell, P. C. Schmitter. Baltimore (MD), L. Johns Hopkins University Press. 1986. 81 p.

⁹⁷ Freedom in the World. Ukraine. 2007. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2007/ukraine> (дата звернення 17.03.2020).

реформ правоохоронних органів та судової системи, що у свою чергу залишало актуальним питання рівності усіх перед законом та реальної незалежності гілок влади одна від одної.

За період президенства В. Януковича була сформована централізована вертикаль виконавчої влади шляхом дуже сумнівного з правової точки зору повернення до Конституції редакції 1996 р. Такі дії було однозначно негативно оцінені експертами як в українському, так і в міжнародному середовищі. Їхні думки сходились на тому, що Україна вже протягом першого року президенства В. Януковича спинилась на шляху до демократії та почала «сповзати до авторитаризму»⁹⁸. Хоча називати тогочасний політичний режим авторитарним, ба навіть – близьким до авторитарного, неправильно. На думку Ю. Мацієвського для цього існує принаймні три причини, чому: відсутність повного контролю глави держави над діяльністю автономних регіональних еліт, відсутність монополії влади у інформаційному просторі, відсутність у президента інструментальної опори у вигляді силового апарату примусу, без яких авторитаризм не може існувати⁹⁹. І хоча керівництво України періоду президенства В. Януковича виявляло риси авторитарного стилю управління, проте на практиці воно визначалося скоріше зневагою до демократичних процедур.

Революція Гідності у 2013-2014 р.р. ознаменувала початок очищення влади шляхом люстрації. Президентство П. Порошенка випало на період війни на Сході України та масових реформ у суспільстві. Статистика і дані міжнародних організацій свідчили про поступове покращення ситуації із рівнем демократичності в перші роки перебування П. Порошенка на посаді президента¹⁰⁰. Проте політичний режим України все ще залишався «гібридним», зокрема через те, що роль неформальних інститутів не

⁹⁸ Мацієвський Ю.В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014): монографія / Ю.В. Мацієвський. Чернівці: Книги – ХХІ, 2016. 552 с.

⁹⁹ Там само. С. 352-355.

¹⁰⁰ Напр. The Economist Intelligence Unit's Democracy Index. URL:

<https://infographics.economist.com/2020/democracy-index-2019/index.html> (дата звернення 06.02.2020).

зменшилась: корупція, клієнтелізм, патронатні мережі, «тушки» у парламенті, вибудовування владної вертикалі зі свого кола друзів-прибічників, прямий чи опосередкований контроль над незалежними ЗМІ, політичні переслідування тощо.

Усе вищеназване мало місце за правління П. Порошенка. Журналісти також відзначали концентрацію влади оточенням Порошенка за аналогією з «сім'єю» В. Януковича. Наводять як приклад В. Шокіна на посаді генпрокурора, з яким у Порошенка давні зв'язки, заступника голови фракції БПП Ігоря Кононенка - армійський товариш Президента, неодноразово звинувачений в корупції, главу «Укроборонпрому» Романа Романова - колишнього дилера корпорації «Богдан» Петра Порошенка і керівника його виборчого штабу в Херсонській області¹⁰¹. Можна згадати також ситуацію, коли Президент отримав непередбачене Конституцією право призначати керівників новостворених органів. Саме так слід розглядати положення законів про Національне антикорупційне бюро і Державне бюро розслідувань, які надають президенту неконституційні повноваження щодо призначення керівників цих нових органів. Таким чином політизується розслідування, а це має наслідком «вибірковість кримінального переслідування»¹⁰², а саме такі зазіхання глави держави на незалежні державні органи з можливою метою контролю їх діяльності є ознаками «гібридних» політичних режимів.

Характеризувати політичний режим періоду президентства В. Зеленського, на моє переконання, поки що складно. По-перше, пройшло менше року з моменту обрання його на посаду глави держави, цього терміну недостатньо для повноцінного наукового аналізу. По-друге, попри радикальну «струску» державних органів та кадрові перестановки, чимало запитань викликають особи, котрих Президент призначив на посади, адже в демократичному

¹⁰¹ Порошенко підходить до точки Януковича. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/poroshenko-pidhodit-do-tochki-janukovicha-106200.html> (дата звернення 17.03.2020).

¹⁰² Банчук О., Кириченко Ю. Узурпація влади – хвороба українських президентів. URL: <https://dt.ua/internal/uzurpaciya-vladi-hvoroba-ukrayinskih-prezidentiv-abo-10-faktiv-prezidentstva-poroshenka-.html> (дата звернення 17.03.2020).

політичному режимі не повинно бути місця кумівству чи фаворитизму. Зокрема, йдеться про призначення керівника та заступників Офісу президента, голови СБУ, «на 100% свою людину»¹⁰³ генпрокурора тощо. Імовірна загроза становить також утворена монобільшість у Верховній Раді України про-президентською партією «Слуга Народу». І хоча за показником Індексу демократичності Україна у 2019 р. дещо покращила свою позицію порівняно з попередніми роками (Див. Додаток 1), загалом зберігається тенденція руху до демократії, проте держава все ще залишається в рамках «гібридного» політичного режиму.

Отож, підсумовуючи вищенаведені у підрозділі визначення та пояснення, приходимо до висновку, що «гібридним» режимом варто називати стан у країні в період, коли відбувається перехід від одного «чистого» типу політичного режиму до іншого. У випадку, коли на шляху демократизації у державі, попри існування та де-юре функціонування демократичних інститутів, довгий час відкрито чи приховано залишаються авторитарні практики здійснення влади, такі політичні режими через проблему відсутності чітких критеріїв, що б дозволяли визначати змішаний режим, отримують назви на кшталт електорального авторитаризму, напів-авторитаризму або ж узагальнену назву «демократій із прикметниками», наприклад, неліберальної, делегативної, фасадної, дефектної тощо. Політичний режим України з моменту здобуття нею незалежності й до нинішнього часу знаходиться в перехідному так званому «гібридному» стані, котрий характеризується незначною мінливістю умов у бік демократії чи авторитаризму, відносно високим постійним рівнем корупції, існуванням недемократичних неформальних інститутів клієнтелізму, «партій влади» та великих патрон-клієнтських мереж у державних структурах, а також значним впливом недержавних акторів на політичний курс.

¹⁰³ Зеленський пояснив свій вислів «генпрокурор 100% моя людина». URL: <https://glavcom.ua/country/society/zelenskiy-poyasniv-sviy-visliv-genprokuror-100-moya-lyudina-627972.html> (дата звернення 17.03.2020).

2.2. Аналіз особливостей «партій влади» у партійному полі України

Пострадянська політична арена, як відомо, була сформована на основі політичних сил, що утворилися після розпаду Радянського Союзу. Усі перетворення політичної системи, у тому числі партійної системи, відбулися в рамках складного процесу переходу до демократії, побудови громадянського суспільства, перетворення старої номенклатури в нову еліту. Тим не менш, досвід посткомуністичної трансформації демонструє зовсім інше: у більшості посткомуністичних країн не вдалося повністю усунути від влади стару партійну номенклатуру, вона сама не віддала свою владу нікому добровільно і, навіть більше, номенклатура комуністичної системи нікуди повністю не зникла¹⁰⁴. І хоча офіційно прийнято вважати перші вибори до парламенту в незалежній Україні 1994 р., проте все ж першою «партією влади», на моє переконання, варто називати партію, котра діяла в Верховній Раді України I скликання.

Йдеться про Комуністичну партію України в складі КПРС, котра довгий час була єдиною для українського суспільства, а точніше про частину її представників. Після перших вільних виборів у Верховну раду УРСР в травні 1990 року КПУ змогла отримати більшість. Всього народними депутатами було обрано близько 380 членів компартії, але при створенні фракції «За Радянську суверенну Україну» в неї увійшло лише 239 осіб, за що її і стали неофіційно називати «Група-239». Пізніше до групи входило близько 270 парламентаріїв¹⁰⁵. Тодішня більшість не була монолітною. «Група-239», як її назвали в пресі, стояла на консервативних позиціях стосовно укладу життя в УРСР. Однак у ній виділилися групи комуністів-реакціонерів, які, зокрема, підтримали заколот ГКЧП у Москві, та більш поміркованих депутатів, які

¹⁰⁴ Партія влади: феномен несконсолідованих демократій. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/11110/1/Myshlyayev%20T.%20Yu..pdf> (дата звернення 24.03.2020).

¹⁰⁵ Енциклопедія сучасної України. Група 239. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=32096 (дата звернення 24.03.2020).

обстоювали ширші повноваження республіканської влади. Це дало змогу, зрештою, домогтися проголошення незалежності зусиллями опозиціонерів та поміркованих комуністів¹⁰⁶. Якщо аналізувати «Групу-239» крізь призму наведених у одному із попередніх розділі характеристик, то отримаємо збіг із п'ятьма із семи. Оскільки це була діюча згідно закону політична фракція, котра брала участь у законотворенні, мала достатньо високу амальгамність усередині своєї структури, через що власне і відбувались переходи із фракції та подальший розкол. Спірним моментом є відповідність двом факторам: відсутності єдиної ідеологічної зв'язки та наявності патрона.

З одного боку, у назві партії чітко простежується ідеологічна спрямованість – комунізм, проте на ділі політичні погляди членів комуністичної фракції розходилися, адже від січня 1991 р. усередині групи стався розкол: радикальні комуністи стояли на позиціях збереження СРСР у його неререформованому вигляді, в той час як більш помірковані комуністи, котрі орієнтувалися на тогочасного голову Верховної Ради Л. Кравчука, прагнули, не заявляючи відкрито про незалежність України, домогтися суттєвого розширення меж республіканського суверенітету¹⁰⁷. Тобто простежувався явний конфлікт політичних поглядів та інтересів серед депутатів однієї партії, що свідчить про слабкість ідеологічної складової «Групи-239» та говорить на користь того, що перед нами перша українська «партія влади».

Що стосується другого суперечливого моменту, то про наявність патрона у «Групи-239» напевно стверджувати складно, оскільки очевидного зв'язку з новообраним у 1991 р. Президентом України фракція не мала, і в подальшому – вже після поразки серпневого путчу в Москві і проголошення незалежності України діяльність КПУ взагалі була заборонена і партію створювали знову, вже як окрему політичну силу, а фракція «За Радянську суверенну Україну» і її частина у вигляді «групи-239» зовсім припинила своє існування.

¹⁰⁶ Парламент: зміни полярності. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/234870> (дата звернення 24.03.2020).

¹⁰⁷ Енциклопедія сучасної України. Група 239. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=32096 (дата звернення 24.03.2020).

У червні 1992 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про об'єднання громадян»¹⁰⁸, який визначив правові основи діяльності політичних партій. Услід за цим у 1992 – 1994 рр. їх кількість значно зросла. У середині 1993 р. політичних партій в Україні вже нараховувалось близько 60, проте лише 21 з них були офіційно визнані¹⁰⁹. У 1994 р. парламент обрали за мажоритарною системою, тому більшість становили безпартійні – близько 220 депутатів. Оскільки закон тоді не вимагав створення більшості чи коаліції, то чіткого поділу на владу й опозицію так і не сталося¹¹⁰.

Із приходом до влади Л. Кучми в Україні настала епоха змін в політичному, зокрема, й партійному житті. На думку українського науковця Ю. Мишляєва, саме з цього періоду почалась і трансформація феномену «партії влади». В цей період держава (тобто владна бюрократія) ще не бачить великої потреби у партійно-організаційному закріпленні своєї влади, хоча й не відмовляється від можливої пропагандистсько-ідеологічної підтримки з боку окремих партій. З іншого боку, партії усвідомлюють свою нездатність в умовах нерозвиненого громадянського суспільства досягти поставленої мети – здобуття влади – без того, щоб знайти безпосередні контакти із владою, довести саме владі, а не суспільству, свою необхідність і значущість. Так з'являються «партії влади», які усім своїм виглядом демонструють підтримку існуючій владі, можна сказати – стають добровільними і відданими слугами цієї влади, але саме – слугами, адже влада при цьому зберігає дистанцію, тримає свою (чи свої) «партію влади» на відстані від самої влади або максимально дозує і обмежує її участь у владі, весь час підкреслюючи, що ця участь є платою не партії, а особистостям, тобто є результатом особистої, а не партійної відданості¹¹¹.

¹⁰⁸ Закон України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12> (дата звернення 27.03.2020).

¹⁰⁹ Кузьминець О.В., Курас Д.І. Політична еволюція України після проголошення незалежності. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/history/material/navmat/tema_9/lekcija.html (дата звернення 27.03.2020).

¹¹⁰ Парламент: зміни полярності. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/234870> (дата звернення 27.03.2020).

¹¹¹ Аляев Г.Е.Партія влади: трансформація та категорії на тлі українського державно-партійного будівництва. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/98626/64-Alyayev.pdf?sequence=1> (дата звернення 27.03.2020).

Показовим прикладом оформлення державно-управлінської еліти у вигляді політичної партії та публічної легітимації «партії влади» можна вважати «Народно-демократичну партію України» (НДП), яка мала «змішане походження, увібравши в себе як націонал-демократичний компонент «першої хвилі», так і адміністративну складову». НДП, яка об'єднала урядових і регіональних чиновників, промисловий директорат і фінансову еліту, спиралася на вертикаль виконавчої влади, носила елітарний характер і була покликана усталити зв'язки центру з регіональними елітами та забезпечити перемогу на парламентських виборах 1998 р. Партія будувалася не за принципом ідейної спільності, а за суто корпоративною ознакою належності до виконавчої влади. Багатьох політиків, що ввійшли в НДП, цікавила насамперед близькість до влади, центристська ж платформа служила свого роду ідеологічною декорацією¹¹². Підтвердженням тому слугує різкий вихід членів партії з неї після того, як її очільник В. Пустовойтенко втратив своє крісло прем'єр-міністра.

Хоча «Народно-демократичну партію України» можна вважати найбільш масштабним тогочасним політичним проектом чинної влади, але до аналогічних організацій варто також віднести Всеукраїнське об'єднання «Громада» й Партію «Реформи і порядок». Показово, що від слабо організованих і груп еліт у тому числі з рядів радянської номенклатури, котрі існували в Україні до першої половини 1990-х, з ухваленням низки законів відбувся швидкий перехід до більш формалізованих структур, котрі де-юре існували як партії, проте де-факто були клієнт-патронатною мережею.

Про початок побудови Л. Кучмою клієнтелістської мережі свідчить той факт, що підкоривши собі двома указами¹¹³ уряд і голів обласних рад, він став

¹¹² Белашко С. Партії влади в умовах неопатримоніального режиму. URL: https://www.academia.edu/6647333/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%97_%D0%B2%D0%B%D0%B0%D0%B4%D0%B8_%D0%B2_%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85_%D0%BD%D0%B5%D0%BE%D0%BF (дата звернення 27.03.2020).

¹¹³ Про забезпечення керівництва структурами державної виконавчої влади на місцях: Указ Президента України від 6 серпня 1994 № 430/94. URL: http://uazakon.com/documents/date_5q/pg_ircxb.htm (дата звернення 09.05.2018).

активно призначати на посади, у числі яких 54 на найвищому державному рівні, «своїх» людей, переважно з колишнього дніпровського оточення. На думку дослідників, те, що на початку 90-х років було вертикаллю патрон-клієнтських взаємин, на кінець терміну президенства Л. Кучми переросло в жорстку «шантажистську державу»¹¹⁴. Такий тип клієнтелізму називається привентивним, оскільки він спрямований на те, аби запобігти виникненню на полі гравця, що становитиме загрозу владі патрона – у даному випадку Л. Кучми.

Під час других парламентських виборів, проведених у березні 1998 р. на основі нового виборчого закону, вже тільки половина місць визначалася індивідуально, а друга половина – за партійними списками, натомість кворум скасували. Комунисти та інші ліві партії зміцнили свої позиції та отримали 37% місць, водночас 30% відійшли незалежним кандидатам. Це були здебільшого політичні та економічні функціонери, які пізніше підтримували переважно Президента і його «партію влади». Вибори показали, що, за винятком комуністів, усі партії користувалися невеликою підтримкою населення України¹¹⁵. Такий результат виборів можна пояснити незадоволеністю населення досвідом попередньої влади, періоду постійних чвар гілок влади за повноваження та загальним низьким рівнем довіри до партій узагалі.

На початку 2001 р. депутатами Верховної Ради України був прийнятий Закон «Про вибори народних депутатів України»¹¹⁶, котрий передбачав перехід до пропорційної виборчої системи. Але тогочасний Президент Л. Кучма скористався власним правом вето і закон чинності так і не набув. Свій вчинок Президент аргументував тим, що допуск до участі в політичному житті країни – участь у виборах в якості кандидата – повинен мати кожен житель України, неважливо, чи належить він до якоїсь партії, а Закон бі це право

¹¹⁴ Darden K. Blackmail as a Tool of State Domination Ukraine Under Kuchma. *East European Constitutional Review*. 2001. Vol.10. P. 12-13.

¹¹⁵ Кузьминець О.В., Курас Д.І. Політична еволюція України після проголошення незалежності. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/history/material/navmat/tema_9/lekcia.html (дата звернення 27.03.2020).

¹¹⁶ Закон України «Про вибори народних депутатів України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2766-14> (дата звернення 30.03.2020).

обмежував. Істинна причина була полягала в іншому: досвід парламентських виборів 1998 р. показав, що в одномандатних округах, де голосування проходило за мажоритарною системою, адміністративним органам легше контролювати процес виборів та отримувати потрібні результати.

Це є яскравим прикладом одразу двох характерних для «партії влади» рис. По-перше, очевидний зв'язок ряду партій, пізніше об'єднаних у єдине ціле у вигляді блоку, зі своїм патроном – главою держави, для якого головною метою було утримання свого статусу кво і перемога на виборах. По-друге, махінації та використання адміністративного ресурсу дозволяли забезпечити потрібній провладній партії чи блоку потрібний відсоток голосів.

На парламентських виборах 2002 р. головною про-президентською силою став блок «За єдину Україну», котрий складався із кількох прихильних до Л. Кучми партій: Партії регіонів, Аграрної партії України, Трудової України, Народно-демократичної партії та Партії промисловців і підприємців України. Блок «За Єдину Україну» очолив тодішній Голова Адміністрації Президента В. Литвин, а другим номером у виборчому списку йшов Прем'єр-міністр А. Кінах¹¹⁷. Висока концентрація чиновників вищих рангів, представників бізнесу, чинної влади, різних аграрних та промислових сфер свідчить про те, що поспіхом створений блок мав лише одну мету свого існування – об'єднати якомога більшу кількість впливових представників регіонів під Президентським крилом, аби здобути перемогу на парламентських виборах.

До речі, на наступних парламентських виборах 2006 р. схожу схему із формуванням виборчого блоку партій «Наша Україна» спробував втілити новий очільник держави В. Ющенко. Але на відміну від Кучмівського блоку, котрий мав у своєму складі декілька невеликих регіональних груп, блок «Наша Україна» був розколотий навпіл через протистояння всередині союзу двох масштабних лідерів і нездатності патрона втримати групи всередині «партії влади» у єдності.

¹¹⁷ Кузьминець О.В., Курас Д.І. Політична еволюція України після проголошення незалежності. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/history/material/navmat/tema_9/lekcia.html (дата звернення 27.03.2020).

Голова правління в Центрі прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко вважає, що вже з кінця 90-х років в українському парламенті був поширеним феномен так званого «тушкування». Директор Українського інституту аналізу та менеджменту політики Р. Бортник, зазначивши, що «тушки» були завжди, але не називалися саме так, нагадав, що першим яскравим проявом «тушок» можна вважати перехід Соціалістичної партії О. Мороза з коаліції БЮТ, «Нашої України» і СПУ до коаліції з тодішньою «Партією регіонів» і КПУ влітку 2006 р.¹¹⁸. До речі, саме використання неформальних і часто нелегальних механізмів задля отримання потрібної кількості голосів за той чи інший закон, одним із яких є «тушкування» - перехід депутатів зі своєї фракції до іншої за певну винагороду – є характерною ознакою «партії влади».

Говорячи про «Партію регіонів» дослідники часто називають її найбільш успішно реалізованим проектом «партії влади» за всю історію незалежної України. Недарма у ЗМІ популярним був вислів, що «в період Кучми Київ ділили між собою Донецьк та Дніпропетровськ», адже найвпливовішими в Україні наприкінці 1990-х р. були неформальні політичні групи Г. Суркіса – В. Медведчука, І. Бакая, О. Ткаченка, В. Рабіновича, а також так звані регіональні «дніпропетровська», «донецька», «харківська», «галицька» територіальні групи. Вони поділили між собою найрентабельніші галузі промисловості, контролювали найвпливовіші ЗМІ, істотно впливали на державну владу. В діяльності ФПГ, як правило, переважали дві парадигми: використання влади для набуття власності і придбання потім за цю власність легальних владних посад для забезпечення власного статусу¹¹⁹. Не дивно, що «Партія регіонів» розрослася до масштабів всеукраїнської політичної сили усього за пару років після створення.

¹¹⁸ Породження потреби: навіщо у Верховній Раді реінкарнували «тушок». URL: <https://ua.112.ua/statji/porodzhennia-potreby-navishcho-u-verkhovnii-radi-reinkarnuvaly-tushok-302022.html> (дата звернення 03.04.2020).

¹¹⁹ Войтків В. Партійна система України: етапи становлення та їх особливості. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8859/11-Voitkiv.pdf?sequence=1> (дата звернення 05.04.2020).

На думку українських журналістів Ю. Мостової, С. Рахманіна та О. Дмитричевої, за початковим задумом в Україні передбачалося створити передвиборний проект партії губернаторів, аналогічний російській «Єдності». Для цього в розкручування було запущено партію «Солідарність». Але для консолідації регіональних владних і бізнесових еліт політичної та фінансової ваги лідера «Солідарності» П. Порошенка виявилось замало. Тоді план терміново підкоригували: виконання місії з поширення в масах регіональної ідеї було доручено донеччанам, тим паче що один із видних представників цього краю – мер Донецька В. Рибак – ще з листопада 1997 р. був володарем бренду «Партія регіонального відродження України». На думку спостерігачів, в основу нової партії, яка стала політичною надбудовою донецької бізнес-групи, ліг компроміс інтересів представників місцевої регіональної еліти: М. Азарова, В. Рибача та Ю. Звягільського з одного боку й донецького губернатора В. Януковича з впливовим донецьким бізнесменом Р. Ахметовим – з іншого¹²⁰. «Партія регіонів» трансформувалася в «партію влади» через декілька років від дня її заснування, коли тогочасні керівник податкової міліції М. Азаров та прем'єр-міністр В. Янукович офіційно приєдналися до її лав.

У 2005 р. «Партія регіонів» стала центром тяжіння для різних опозиційних груп. Однак партійне керівництво відмовилося від створення так званого «блоку Януковича» і вибрало шлях включення бажаючих в індивідуальному порядку. Метою партійних олігархів було недопущення надмірного посилення Януковича, але наслідком цього стало перетворення «Партії регіонів» на найбільш закінчений варіант «партії влади»¹²¹. Механізм відбору членів до складу партії говорить про те, що структура стала ексклюзивною і є доступною лише для обмеженого кола осіб, а небажання створювати іменного блоку

¹²⁰ П'ять джерел, п'ять складових частин блоку «За Єдину Україну!». URL: https://dt.ua/POLITICS/pyat_dzherel_pyat_skladovih_chastin_bloku_za_edinu_ukrayinu.html (дата звернення 05.04.2020).

¹²¹ Краснова М. Феномен «партія влади» в пострадянських політичних порядках. Українська специфіка. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Сер. : «Питання політології». 2014. № 111. С. 70.

свідчить про достатньо високий рівень амальгамності і спробу окремих груп зберегти баланс сил усередині партії.

Як правило, члени «партії влади», котрі займають певні державні чи просто високі керівні посади, зловживають своїм службовим становищем та використовують доступні їм адміністративні ресурси для власних чи загальнопартійних цілей. Наприклад, бізнесмени-власники промислових потужностей можуть шантажувати робітників підприємств звільненням заради отримання потрібної кількості голосів виборців, власники великих інформаційних медіа-холдингів можуть маніпулювати каналами ЗМІ, державні службовці можуть організувати фальсифікацію виборів на місцях через політичний тиск.

Якщо за часів Антикризової коаліції ще не було помітно масштаби впливу «Партії регіонів», то з приходом у 2010 р. В. Януковича на пост президента стало очевидним встановлення міцної патрон-клієнтської мережі на вищому рівні державної влади. Чого лише вартують статки його найближчого оточення, котрі за період президентства збільшилися у рази.

Ті неповні чотири роки, протягом яких В. Янукович стояв біля керма країни, увійшли в її історію як період найбільш безпрецедентного розграбування. «Донецькі», як охрестили команду В. Януковича (левова частка вищих посадових осіб в команді В. Януковича були вихідцями з Донбасу – перший віце-прем'єр С. Арбузов, колишній глава Адміністрації Президента А. Ключев, колишній міністр вугільної промисловості Ю. Бойко, колишній міністр внутрішніх справ В. Захарченко та інші) організували схему з відмивання грошей з держбюджету, яка охопила практично всі державні структури. У 2014 р. за оцінками экс-радника уряду України з економічних питань А. Аслунда, стан сім'ї Януковича становив безпрецедентні 12 мільярдів доларів¹²².

¹²² Горчинська О., Лукаш І. 2010-й для України. Рік, коли до влади прийшов Віктор Янукович. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/vspomnit-vse/viktor-yanukovich-yak-vin-priyшов-do-vladi-v-2010-roci-novini-ukrajini-istoriya-ukrajini-50038317.html> (дата звернення 05.04.2020).

Парламентські вибори згідно зі ст.77 чинної на початок 2011 р. Конституції України у державі мали відбуватися в останню неділю березня четвертого року повноважень чинного парламенту, тобто – 27 березня 2011 р. Утім, аргументом для перенесення дати їх проведення на 2012 р. стало те, що Верховна Рада України VI скликання була обрана після конституційної реформи 2004 р., внаслідок якої термін повноважень народних депутатів був продовжений до п'яти років. Попри те, що Конституційний Суд України скасував політичну реформу та, відповідно, визнав зміни до Конституції 2004 р. нелегітимними, частина народних депутатів наполягала на тому, що закон не має зворотної дії, отже, обрані за «старою Конституцією» депутати, здобули право перебувати на своїх посадах п'ять років. Тож представницький орган сам собі продовжив повноваження, проголосувавши 1 лютого 2011 р. за внесення змін до Конституції і, відповідно, про перенесення парламентських виборів на останню неділю жовтня 2012 р. У такий спосіб народні обранці продемонстрували єдність у вирішенні питання, що прямо зачіпало їхні особисті інтереси. За рішення проголосували усі депутати фракції «Партії регіонів» Хоча у парламенті у день голосування важливого питання налічувалося лише 285 осіб, але за відсутніх проголосували колеги, що стало узвичаєною для чинного парламенту нормою¹²³. Мабуть, чи не найбільшої популярності набуло слово «тушки» під час президентства В. Януковича. Так стали називати деяких колишніх членів фракцій НУНС і БЮТ. Будучи обраними до Верховної Ради за списками цих двох політичних блоків, вони покинули свої фракції і приєдналися до «Партії регіонів», комуністів і «Блоку Литвина». Названі фракції були б не в змозі самотійно сформувати уряд. Однак завдяки голосам членів парламенту, які зрадили своїх політичних соратників, це стало можливим¹²⁴. Окрім характерного для «партій влади» «тушкування» народних депутатів, члени фракції «Партія регіонів»

¹²³ Політичні партії України у парламентській виборчій кампанії 2012 року / Колективна монографія / за ред. М. С. Кармазіної. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. С. 9-12

¹²⁴ Андреас Умланд. «Тушки» і сутінки української представницької демократії. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/03/16/4865618/> (дата звернення 10.04.2020).

неодноразово були спіймані журналістами за кнопкодавством, таким чином навіть за фізичної відсутності нардепа у залі ВРУ під час голосування його голос за потреби буде зараховано.

На дострокових парламентських виборах 2014 р. після перемоги П. Порошенка у першому турі президентських партія «Блок Петра Порошенка Солідарність»(БПП) створює найбільшу фракцію у Верховній Раді України.

Перед президентськими виборами в 2014 році Петро Порошенко в інтерв'ю для партійної газети говорив: «Ми закладаємо принципово нові традиції в політику. Якщо ти кум, сват, брат чи друг, земляк, будь ласка, приходь до мене на іменини чи просто в гості на чай, але свого носа в державні справи не пхай і не намагайся лобіювати свої інтереси. Кумівства, земляцтва більше не буде»¹²⁵. Попри гучну обіцянку у березні того ж року кум Президента Ю. Стець займає посаду Голови БПП, а ще через півроку він потрапляє у скандал зі створенням Міністерства інформаційної політики. Створення структури, котра б займалася контролем інформаційного простору під час війни викликало шквал дискусій у суспільстві, особливо у представників ЗМІ, адже у положеннях про міністерство було вказано, що міністерство матиме функцію реєстрації друкованих засобів масової комунікації та інформаційних агентств, була закріплена функція призначати директорів, заступників та головних редакторів державних ЗМІ¹²⁶. Найважливішим моментом у цій ситуації є той факт, що попри вимоги навіть депутатів винести питання призначення Ю. Стеця міністром «Міністерства правди» окремо від «пакету» про призначення усього Кабміну, усі призначення було проголосовано разом.

Проблема призначень на важливі посади осіб із кола близьких друзів чи партнерів по бізнесу залишилась притаманною П. Порошенку. Так, «сірим кардиналом» Президента у парламенті називають скандально відомого

¹²⁵ Громадський Рух «Чесно». Історія однієї політичної мутації. URL: <https://www.chesno.org/t/41/bpp.html> (дата звернення 14.04.2020).

¹²⁶ «Міністерство правди». Чи потрібне воно Україні? URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2014/12/4/7046462/> (дата звернення 14.04.2020).

першого заступника фракції БПП І. Кононенка і за сумісництвом товариша П. Порошенка ще з 1980-х р.

Як і для попередниць, для цієї «партії влади» також є характерним висока амальгамність усередині фракції, це пояснює поступові виходи членів партії із фракції, а стара схема «тушок» була задіяна у розпал політичної кризи 2016 р., напередодні голосування за нового прем'єр-міністра. Тоді БПП зміг заманити дев'ять депутатів із інших фракцій, частина з котрих була виключена за підтримку закону про децентралізацію¹²⁷. До речі, БПП лідирує за кількістю зафіксованих журналістами випадків кнопкаводства.

«Блок Петра Порошенка Солідарність» є прикладом «партії влади», основу якої складають бізнес-еліти та товариші патрона. Якщо у випадку із партією В. Януковича було створено цілу кланову «сім'ю», котра збагачувалась за рахунок доступу до влади, то у ситуації П. Порошенка «партія влади» - це скоріше один із механізмів, котрий допомагає йому зі своїми партнерами розвивати і підтримувати бізнес.

Улітку 2019 р. сенсаційну перемогу на виборах здобула партія «Слуга Народу», при чому з таким відривом від конкурентів, що це дозволило їй стати першою в історії незалежної України партією, котра сформувала у Раді монобільшість. Партія «Слуга Народу», на моє переконання, є найновішою формою «партії влади» в українському «гібридному» політичному режимі. Це організація, котра була створена командою менеджерів спеціально для підтримки курсу Президента В. Зеленського у випадку його перемоги на виборах.

Не дивлячись на позитивну реакцію міжнародної спільноти щодо прозорих і майже безконфліктних виборів та великі надії закордонних партнерів Україні, які вони покладали на нового Президента, соціологічні дані свідчать про те, що за 2019 р. деякі важливі показники демократичності України дещо знизилися порівняно з попередніми роками. Наприклад, Індекс сприйняття

¹²⁷ Громадський Рух «Чесно». Історія однієї політичної мутації. URL: <https://www.chesno.org/t/41/bpp.html> (дата звернення 14.04.2020).

демократії, попри гучні корупційні скандали, постійно зростає протягом всього з початку періоду президенства П. Порошенка, але за півроку правління В. Зеленського (*Див.* Додаток 3) він повернувся до позначки 2017 р. Звичайно, це не говорить про явне погіршення політичного стану в країні, але викликає запитання: чому так, якщо Президент має в парламенті свою монобільшість і контроль над ситуацією в державі?

Варто тут зауважити, що для глибокого наукового аналізу менше року функціонування партії – занадто короткий термін. Дослідження діяльності партії вже після закінчення її терміну правління зможе дати більш повне уявлення про її характер. Проте станом на період написання цієї роботи, серед характеристик «партій влади» у «Слуги народу» уже можливо виділити одразу декілька: відсутність об'єднуючого ідеологічного фактору, амальгамність, жорстка вертикаль ієрархії, зв'язки з патроном – Президентом.

Найбільш явною проблемою партії «Слуга народу», на мій погляд, є кадрова політика. Очевидно, що нашвидкоруч набрані претенденти на крісла у ВРУ не проходили прискіпливого відбору, окрім найближчого кола близьких до В. Зеленського людей. На користь такого твердження свідчить, наприклад, факт зі скандалом навколо депутата Р. Іванісова, котрий відбував ув'язнення за згвалтування неповнолітньої у 1995 р. і приховав факт судимості. Щодо існування всередині фракції власної ієрархії говорить також гучне вигнання Г. Скороход та А. Полякова нібито за хабарництво, хоча самі обидва нардепи стверджували, що причиною їх виключення із фракції насправді була непокоря голосувати за вказівками згори¹²⁸. Подібних казусів лише за перші чотири місяці діяльності нової Верховної Ради було багато.

У своїй перевиборчій програмі кандидат у Президенти В. Зеленський вказував, що «Сучасні політики пов'язані давніми образами, кумівством, бізнес-проектами, не здатні змінити Україну. Моє головне завдання – привести

¹²⁸ Скандальні слуги: Усі казуси президентської партії. URL: <https://ua.112.ua/statji/skandalni-sluhy-vsi-kazusy-prezydentskoi-partii-520098.html> (дата звернення 24.04.2020).

до влади порядних і патріотичних фахівців»¹²⁹, а на ділі упродовж першого року президентства В. Зеленського понад 30 осіб були призначені на посади помічників, заступників, керівників Офісу Президента, отримали посади в органах безпеки України, в центральних органах виконавчої влади, стали членами наглядових рад, комітетів, були обрані на посади народних депутатів України (Див Додаток 2). При цьому абсолютна більшість з них раніше не працювали на аналогічних посадах. Лише деякі мали досвід відповідної роботи, однак саме за час перебування на посаді В. Зеленського отримали значний поштовх у кар'єрі¹³⁰. Про партію «Слуга народу» рано поки що робити якісь однозначні висновки, але очевидним є той факт, що своє функціонування на українській політичній арені вона почала як «партія влади» нового формату.

Отож, підводячи підсумок усього вищенаведеного в підрозділі, зазначу, що у «гібридних» політичних режимах, яким є і український з моменту здобуття незалежності, феномен «партії влади» відіграє значну роль у формуванні політики. По-перше, на відміну від тих же «партій влади» у авторитарних режимах інших пострадянських республік, наприклад, РФ, Казахстану чи Туркменістану, де вони є глибоко укоріненими в політичну систему і відносно стабільними, в Україні «партії влади» за період свого існування змінювали свою форму.

Так, на початку 1990-х це були формально не організовані групи представників колишньої радянської політичної еліти, як-то частина фракції «За Радянську суверенну Україну» у вигляді «Групи-239». Пізніше, коли в Україні поступово почали встановлюватись демократичні процедури, «партії влади» стали мімікрувати під звичайні політичні партії. Зокрема, «Народно-Демократична партія», «Трудова Україна» та «Аграрна партія України»

¹²⁹ Передвиборча програма кандидата на пост Президента України Володимира Зеленського. URL: <https://program.ze2019.com/> (дата звернення 24.04.2020).

¹³⁰ За рік на державних посадах опинилися понад 30 «кварталівців» і їх знайомих. URL: <http://www.cvu.org.ua/search/q:%D0%BA%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE> (дата звернення 18.05.2020).

основною метою вбачали зближення з патроном у виконавчій владі для отримання доступу до адміністративного ресурсу.

Розділеність українського суспільства за принципом Схід-Захід та розпорошеність регіональних еліт призвели до появи нової форми феномену «партії влади» - політичного блоку. Проекти «За Єдину Україну!» та «Наша Україна» намагалися об'єднати під своїм патронажем якомога більшу кількість представників еліт.

Події останнього десятиріччя продемонстрували, до якого рівня може дійти свавілля при тісному поєднанні виконавчої гілки влади із «партією влади». Наявність патрона із широким спектром повноважень дозволило «Партії регіонів» встановлювати свої правила без дотримання норм Конституції, часто за допомогою тиску та шантажу, нехтувати регламентом і проводити голосування в обхід прийнятих процедур, домовляючись про посади у кулуарах та перетягуючи «тушок»-депутатів до своєї фракції за першої ж потреби.

«Партії влади» під патронажем П. Порошенка та В. Зеленського представляють собою відносно нові форми цього феномену. Обидві партії є прикладом організацій із довірених осіб. Лише з тою відмінністю, що «БПП» створена на основі невеликої групи бізнес-партнерів, товаришів та представників різних сфер життєдіяльності, котрі приймаються до партії за умов лояльності до режиму патрона. А «Слуга Народу» є скоріше політично оформленим продуктом, розробленим спеціально для забезпечення підтримки Президента у парламенті.

Висновки

У ході цього дослідження було обґрунтовано наступні висновки:

1. Враховуючи класичні зарубіжні та вітчизняні тлумачення політичних партій, пропонується використовувати визначення, згідно з яким політична партія – це постійно діюча організація з особливим правовим статусом та формалізованою структурою, котра представляє собою добровільний союз громадян за спільністю політичних, соціо-культурних, економічних, релігійних та інших поглядів; котра бере участь у виборчому процесі держави з метою здобуття і здійснення влади для представлення й захисту інтересів громадян.

2. Беручи до уваги наведені тлумачення явища «партії влади» зарубіжних та українських дослідників, а також враховуючи певні недоліки у існуючих визначеннях, у цьому дослідженні термін «партія влади» буде розумітися як групи впливових осіб із різних сфер життєдіяльності, непов'язані якоюсь єдиною ідеологічною складовою, об'єднані у формальну організацію, найчастіше політичну партію чи блок, котра створена для підтримки політичного курсу свого патрона та має доступ до адміністративного ресурсу держави. На відміну від політичних партій у їх класичному розумінні, «партія влади» не є виразником інтересів широкого кола громадян, має чітку ієрархічну структуру, у якій нижчі еліти виражають підданість елітам вищого щабля, не має самостійності у прийнятті рішень та чіткої внутрішньої партійної дисципліни.

3. У нині існуючих дослідженнях, присвячених феномену «партії влади», існує ряд недоліків. По-перше, більшість авторів не дають чіткого визначення «партії влади» у своїх роботах. Звичайно, що неможливо дати універсальне тлумачення соціально-політичного явища без урахування певних особливостей країн, у котрих його спостерігають, проте надто широка варіативність кількох дефініцій терміну «партія влади», представлених у літературі, робить застосування терміну надто розмитим та незрозумілим. По-

друге, англomовні публікації, у котрих не лише згадано про концепцію «партії влади» в контексті певного питання, але й досліджено саме цей феномен практично повністю відсутні. Звісно, існують ряд робіт іноземних науковців, котрі займаються *case-study* окремих партій в окремих державах, пострадянського простору, але ці дослідження часто є надто узагальненими у зв'язку з обмеженням доступу до інформації в таких країнах. По-третє, в західних працях майже цілковито відсутній порівняльний підхід до вивчення партій влади: та невелика кількість іншомовних досліджень, що фокусується на цих політичних формуваннях, зосереджується в більшості своїй лиш на прикладі партії «Єдина Росія» в Російській Федерації. Наслідком такого часто стає хибне поширення результатів досліджень однієї колишньої республіки СРСР на усі.

4. Автором дослідження запропоновано перелік характеристик, котрі є притаманними «партіям влади» в «гібридному» політичному режимі і відповідно до яких може здійснюватися аналіз партійного поля України. Враховуючи вже існуючі визначення і описи феномену в науковій літературі, пропонується такий синтезований список характеристик «партії влади»:

- Група осіб, об'єднана у формальну організацію, найчастіше політичну партію чи блок, що де-юре відповідає нормам законодавства;
- Здобула перемогу на виборах і бере участь у законотворчій діяльності;
- Не має єдиного об'єднуючого ідеологічного фактору;
- Присутня значна амальгамність усередині партії;
- Наявність патрона у вищих ешелонах влади, найчастіше у особі глави держави чи уряду;
- Використовує корупційні та «тушківські» схеми під час голосування;
- Покладається на «адміністративні ресурси» виконавчої гілки влади для досягнення власних цілей та отримання вигод, наприклад, перемоги на виборах.

5. «Гібридним» режимом варто називати стан у країні в період, коли відбувається перехід від одного «чистого» типу політичного режиму до іншого. У випадку, коли на шляху демократизації у державі, попри існування та де-юре функціонування демократичних інститутів, довгий час відкрито чи приховано залишаються авторитарні практики здійснення влади, такі політичні режими через проблему відсутності чітких критеріїв, що б дозволяли визначати змішаний режим, отримують назви на кшталт електорального авторитаризму, напів-авторитаризму або ж узагальнену назву «демократій із прикметниками», наприклад, неліберальної, делегативної, фасадної, дефектної тощо. Політичний режим України з моменту здобуття нею незалежності й до нинішнього часу знаходиться в перехідному так званому «гібридному» стані, котрий характеризується незначною мінливістю умов у бік демократії чи авторитаризму, відносно високим постійним рівнем корупції, існуванням недемократичних неформальних інститутів клієнтелізму, «партій влади» та великих патрон-клієнтських мереж у державних структурах, а також значним впливом недержавних акторів на політичний курс країни. За оцінками міжнародних організацій, в Україні демократичні інституції є крихкими і існують труднощі в діяльності незалежних структур, потенціал стійкої ліберальної демократії є невизначеним.

6. У «гібридних» політичних режимах, яким є і український з моменту здобуття незалежності, феномен «партій влади» відіграє значну роль у формуванні політики. По-перше, на відміну від тих же «партій влади» у авторитарних режимах інших пострадянських республік, наприклад, РФ, Казахстану чи Туркменістану, де вони є глибоко укоріненими в політичну систему і відносно стабільними, в Україні «партії влади» за період свого існування змінювали свою форму. Йдеться про поступову еволюцію від об'єднань без чіткої організації та структури, котрі склалися переважно із представників радянської номенклатури, до фіктивних політичних партій, котрі зі встановленням демократичних процедур стали мімікувати під

звичайні політичні партії. Розділеність українського суспільства за принципом Схід-Захід та розпорошеність регіональних еліт призвели до появи нової форми феномену «партії влади» – політичного блоку, завданням якого було об'єднання різних груп еліт в єдину структуру. Після «Революції Гідності» виникають відносно нові форми цього феномену у вигляді політично оформленого продукту, розробленого спеціально для забезпечення підтримки свого патрона у парламенті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аляев Г.Е. Партия власти: трансформация та категорії на тлі українського державно-партійного будівництва. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/98626/64-Alyayev.pdf?sequence=1> (дата звернення 28.01.2020).
2. Андреас Умланд. «Тушки» і сутінки української представницької демократії. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/03/16/4865618/> (дата звернення 10.04.2020).
3. Аристотель. Афинская полития. 2-е изд. Государственное социально-экономическое издательство. М., 1937. 256 с.
4. Базів В. Політичні партії в незалежній Україні: генеза і типологія. Львів: Інститут українознавства НАНУ, 1998. С. 99–102.
5. Банчук О., Кириченко Ю. Узурпація влади – хвороба українських президентів. URL: <https://dt.ua/internal/uzurpaciya-vladi-hvoroba-ukrayinskih-prezidentiv-abo-10-faktiv-prezidenstva-poroshenka-.html> (дата звернення 17.03.2020).
6. Белашко С. Партії влади в умовах неопатримоніального режиму. URL: <https://www.academia.edu/6647333/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%97%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%B2%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85%D0%BD%D0%B5%D0%BE%D0%BF> (дата звернення 27.03.2020).
7. Бурдые П. Политическое представление: элементы теории политического поля. URL: <https://gtmarket.ru/laboratory/expertize/3047> (дата звернення 14.12.2019).
8. Бэкон Ф. Сочинения: в 2 т. / М.: Мысль, 1972. Т. 2. с. 382-384.
9. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. М.: Прогресс, 1990. 808 с.
10. Войтків В. Партійна система України: етапи становлення та їх особливості. URL:

<http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8859/11-Voitkiv.pdf?sequence=1> (дата звернення 05.04.2020).

11. Гельман В. От «бесформенного плюрализма» – к «доминирующей власти»? *Общественные науки и современность*. 2006. № 1. С. 46–58.
12. Гоббс, Т. Сочинения: в 2 т. / М.: Мысль, 1991. Т. 2: Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского. 736 с.
13. Гонюкова Л. В. Політичні партії як суб'єкти державної політики в сучасній Україні : дис. д-ра держ. упр.: 25.00.01 / Лілія Василівна Гонюкова ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К., 2010. 484 с.
14. Горчинська О., Лукаш І. 2010-й для України. Рік, коли до влади прийшов Віктор Янукович. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/vspomnit-vse/viktor-yanukovich-yak-vin-priyшов-do-vladi-v-2010-roci-novini-ukrajini-istoriya-ukrajini-50038317.html> (дата звернення 05.04.2020).
15. Громадський Рух «Чесно». Історія однієї політичної мутації. URL: <https://www.chesno.org/t/41/bpp.html> (дата звернення 14.04.2020).
16. Данилюк Н.М. Основні підходи до трактування поняття «політичний режим» URL: <http://social-science.com.ua/article/141> (дата звернення 10.02.2020).
17. Дем'янчук О.П. Квазіпартійні учасники процесу ухвалення рішень. *Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. 24-25 листопада 2011 р. К.: іПіЕНД, 2012. 588 с. С. 505-517.
18. Дзюбенко Ю. М. Феномен гібридних режимів у сучасному політичному просторі. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/1669/1/%d0%94%d0%b7%d1%8e%d0%b1%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%d0%ae%d0%bb%d1%96%d1%8f%20%d0%9c%d0%b8%d1%85%d0%b0%d0%b9%d0%b>

- [b%20%281%29.pdf](#) (дата звернення 14.02.2020).
19. Дюверже, М. Политические партии. М.: ООО «Академический проект», 2007. 544 с.
 20. Енциклопедія сучасної України. Група 239. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=32096 (дата звернення 24.03.2020).
 21. За рік на державних посадах опинилися понад 30 «кварталівців» і їх знайомих. URL: <http://www.cvu.org.ua/search/q:%D0%BA%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE> (дата звернення 18.05.2020).
 22. Закон України «Про вибори народних депутатів України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2766-14> (дата звернення 30.03.2020).
 23. Закон України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12> (дата звернення 27.03.2020).
 24. Закон України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> (дата звернення 10.12.2019).
 25. Зародження теорії політичних партій. URL: https://studopedia.ru/15_75555_zarodzhennya-teorii-politichnih-partiy.html (дата звернення 14.12.2019).
 26. Зеленський пояснив свій вислів «генпрокурор 100% моя людина». URL: <https://glavcom.ua/country/society/zelenskiy-poyasniv-sviy-visliv-genprokuror-100-moya-lyudina-627972.html> (дата звернення 17.03.2020).
 27. Зотова З.М. Политические партии и избирательный процесс. М. 2002. С. 5
 28. Кармазіна М. Політичні партії в Україні. 2014–2017 р.р. К.:ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 168 с.

29. Кирилюк Ф.М., Конверський А.Є., Білик В.Ф. Політологія: Навчально-методичний комплекс. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2123.html> (дата звернення 26.02.2020).
30. Ковтун В. М. Політичні партії сучасної України: аналіз ідеологічних орієнтацій : дис. канд. політ, наук : 23.00.02 / В. М. Ковтун. К., 1999. 224 с.
31. Колодій А. До питання про політичний режим в Україні. *Сучасність*. 1999. № 7 - 8. С. 84-96.
32. Котляров І.В. Соціологія політичних партій. URL: <https://litportal.ru/avtory/i-v-kotlyarov/read/page/2/kniga-sociologiya-politicheskikh-partiy-167993.html> (дата звернення 08.12.2019).
33. Коэн С. Перестройка – это путешествие в поисках нового. *Коммунист*. 1989. №7. С. 23-39.
34. Краснова М. Феномен «партія влади» в пострадянських політичних порядках. Українська специфіка. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Сер. : «Питання політології». 2014. № 111. С. 66-71.
35. Кузьминець О.В., Курас Д.І. Політична еволюція України після проголошення незалежності. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/history/material/navmat/tema_9/lekcia.html (дата звернення 27.03.2020).
36. Латино-український онлайн словник Glosbe. URL: <https://uk.glosbe.com/la/uk/regimen> (дата звернення 10.02.2020).
37. Литвин В. М. Украина: политика, политики, власть: На фоне неополитического портрета Л. Кравчука. К.: Альтернатива, 1997. 335 с.
38. Лінецький С. Політичний режим в Україні (1991 - 1997). Політологія: посібник для студентів вузів / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. К.: Академія. 528 с.
39. Макиавеллі Н. История Флоренции. Москва: Азбука, 2015. 512 с.

40. Мацієвський Ю.В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014): монографія / Ю.В. Мацієвський. Чернівці: Книги – XXI, 2016. 552 с.
41. Мелешевич А. Партії влади та партійні системи в пострадянських країнах. *Науково-просвітницький правничий журнал «Вибори та демократія»* №1 (7) 2006. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3325/Meleshevych_Partii_vlady_ta_partiini_systemy.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 24.01.2020).
42. «Міністерство правди». Чи потрібне воно Україні? URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2014/12/4/7046462/> (дата звернення 14.04.2020).
43. Назаров И.И. Теоретико-методологические подходы в исследовании партий и партийных систем в современной политологии. PRO NUNC: *Современные политические процессы*. Вып. 10: Актуальные проблемы изучения политики и преподавания политической науки. Тамбов. 2011. С. 100-105
44. Неволіна Ю.В. Трансформації політичного режиму в незалежній Україні. Курсова робота. Київ. 2017. 67 с.
45. Осадчук І. Ю. «Партії влади» в Росії та країнах Центральної Азії». *Науковий журнал Політикус*, 2016. с.80-83. URL: http://www.politicus.od.ua/3_2016/3_2016.pdf#page=80 (дата звернення 08.02.2020).
46. Основні типи і трансформація політичних режимів. URL: http://stud.com.ua/36530/politologiya/osnovni_tipi_transformatsiya_politic_hnih_rezhimiv (дата звернення 10.02.2020).
47. Основные вехи истории САПН – РАПН. URL: <https://rapn.ru/in.php?to=history> (дата звернення 24.01.2020).
48. П'ять джерел, п'ять складових частин блоку «За Єдину Україну!». URL:

- https://dt.ua/POLITICS/pyat_dzherel_pyat_skladovih_chastin_bloku_za_e_dinu_ukrayinu.html (дата звернення 05.04.2020).
49. Парламент: зміни полярності. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/234870> (дата звернення 24.03.2020).
50. «Партия власти»: штрихи к портрету. URL: [http://politeia.ru/files/articles/rus/Politeia-1997-1\(3\)-28-35.pdf](http://politeia.ru/files/articles/rus/Politeia-1997-1(3)-28-35.pdf) (дата звернення 11.02.2020).
51. Партия власти: феномен неконсолидованных демократий. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/11110/1/Myshlyayev%20T.%20Yu..pdf> (дата звернення 24.03.2020).
52. Партологія : навч. посіб. / Обушний М.І., Примуш М.В., Шведа Ю.Р. / за ред. Обушного М.І. Друге видання, виправлене і доповнене. К., 2017. 432 с.
53. Перегуда Є. В. Політичні доктрини лівих партій України в сучасний період : дис. канд. політ, наук : 23.00.02 / Є. В. Перегуда. К., 2002. 221с.
54. Передвиборча програма кандидата на пост Президента України Володимира Зеленського. URL: <https://program.ze2019.com/> (дата звернення 24.04.2020).
55. Політична партія: поняття, структура, функції. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1316.html> (дата звернення 08.12.2019).
56. Політичні партії України у парламентській виборчій кампанії 2012 року / Колективна монографія / за ред. М. С. Кармазіної. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. 400 с.
57. Політичні партії: теорія та функціональні практики. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/7307/3/Political.pdf> (дата звернення 10.12.2019).
58. Політологія. М. Дюверже. URL: <https://polityslovo.wordpress.com/%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%BE%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0>

[%B0/%D0%B4%D1%8E%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B5](#)

/ (дата звернення 18.12.2019).

59. Поліщук І.О. Партія як соціально-політичний інститут. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. № 4 (43) 2019. С. 101-117.
60. Понятие и типы партийных систем. [URL:https://studme.org/42061/sotsiologiya/ponyatie_tipy_partiynyh_sistem](https://studme.org/42061/sotsiologiya/ponyatie_tipy_partiynyh_sistem) (дата звернення 20.12.2019).
61. Поняття та сутність політичного режиму. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-3350.html> (дата звернення 10.02.2020).
62. Попова Ю.В. К вопросу о понятии «политического режима». *Вестник Омского университета*. Серия «Исторические науки». 2017. № 3 (15). С. 381-389.
63. Породження потреби: навіщо у Верховній Раді реінкарнували «тушок». URL: <https://ua.112.ua/statji/porodzhennia-potreby-navishcho-u-verkhovnii-radi-reinkarnuvaly-tushok-302022.html> (дата звернення 03.04.2020).
64. Порошенко підходить до точки Януковича. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/poroshenko-pidhodit-do-tochki-janukovicha-106200.html> (дата звернення 17.03.2020).
65. Примуш М. В. Політичні партії: механізми інституалізації і структурної трансформації : дис. д-ра політ, наук : 23.00.02 / М. В. Примуш. Львів, 2003. 194 с.
66. Про забезпечення керівництва структурами державної виконавчої влади на місцях: Указ Президента України від 6 серпня 1994 № 430/94. URL:http://uazakon.com/documents/date_5q/pg_irckxb.htm (дата звернення 09.05.2018).
67. Происхождение и функции политических партий. URL: <https://studfile.net/preview/8138321/> (дата звернення 10.12.2019).

68. Пьянов А. Феномен «партий власти» и «правлящих партий» в странах СНГ. *Постсоветская трансформация политических систем новых независимых государств* : матер. междунар. науч.- практ. конф. (Москва, 25 ноября 2011 г.). М. : Изд-во МГОУ, 2012.
69. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KOMPLEKS/KURS_1/kurs/10/24_1.htm (дата звернення 04.12.2019).
70. Ремізов А. Гібридний політичний режим: деякі проблеми концептуалізації. *Освіта регіону: Український науковий журнал*. 2012. № 3. С. 67-72.
71. Розуміння поняття «гібридний режим» URL: http://studopedia.com.ua/1_388136_rozuminnya-ponyattya-gibridniy-rezhim.html (дата звернення 14.02.2020).
72. Романюк І.О. Що таке «дефектні демократії» та як вони функціонують. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*, № 2 (33). 2017. С. 114-123.
73. Рябов А. Пока не началось // *Апология*. 2005. №8. URL: <https://polit.ru/article/2006/02/10/ryabov/> (дата звернення 24.01.2020).
74. Рябов С. Г. *Политология: словарь понятий и терминов*. 2-ге вид., переробл. І допов. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. 256 с.
75. Севостьянов Д.В. К вопросу о классификации политических партий. *Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история*. 2013 год: матер. I междунар. науч.-практ. конф. Часть II. Новосибирск: 2013. 227 с.
76. Скандальні слухи: Усі казуси президентської партії. URL: <https://ua.112.ua/statji/skandalni-sluhy-vsi-kazusy-prezydentskoi-partii-520098.html> (дата звернення 24.04.2020).
77. Соловйов А. І., *Политология: Политическая теория, политические технологии: Учебник для студентов вузов* М.: Аспект Пресс, 2006. 559

- с. URL: http://yanko.lib.ru/books/politologiya/politology-solovyev-2006-a.htm#_Toc185404399 (дата звернення 12.02.2020).
78. Соціологічний закон Дюверже. Політичні наслідки виборчих систем. URL: <http://studies.in.ua/ru/teoriya-politicheskikh-sistem-shpargalki/2664-socologchniy-zakon-dyuverzhe-poltichn-nasldki-viborchih-sistem.html> (дата звернення 18.12.2019).
79. Соціологія політичних партій. URL: <https://cutt.ly/9yTppVF> (дата звернення 10.12.2019).
80. Типологія партійних систем та особливості їх функціонування. URL: [https://arm.naiu.kiev.ua/books/politolog\(2018-11-14\)/lec/lec6.html](https://arm.naiu.kiev.ua/books/politolog(2018-11-14)/lec/lec6.html) (дата звернення 16.12.2019).
81. Тлумачний словник Ушакова. URL: <https://slovar.cc/rus/ushakov/426826.html> (дата звернення 08.12.2019).
82. Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980- х – початок 2012 рр.) : енцикл. довід. / за ред. М. Кармазіної. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 588 с.
83. Формирование отношения к партиям в Средневековье. URL: <https://www.kopirkin.com.ua/formirovanie-otnosheniya-k-partiyam-v-srednevekove/> (дата звернення 16.12.2019).
84. Чабанна М. В. Можливості застосування неінституційного підходу до дослідження політичних режимів у перехідних державах. *Магістеріум*. Серія: Політичні студії. 2012. Вип.46. С. 7-13.
85. Шведа Ю. Політичні партії : енциклопедичний словник / Ю. Шведа. Львів : Астролябія, 2005. 488 с. URL: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/Shweda_slovyk.htm (дата звернення 08.02.2020).
86. Шведа Ю. Теорія політичних партій і партійних систем : Навч. посіб. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 325 с.
87. Шевцова Л. Ф. Дилеммы посткоммунистического общества. *«Полис»*, 1996, № 5. С. 80-92.

88. Яковлев М. Изоморфизация институтов постдемократий и дефектных демократий: попытка логического анализа. *Матриум*. Серия: Политические студии. Киев, 2008. Вып. 31. С. 39-45.
89. Якушик В. Политические партии та партийные системы / В. Якушик. Политология / И. С. Дзюбко, К. М. Левківський, В. П. Андрущенко та ін.. К.: Вища школа, 1998. 240 с.
90. Colton, T. J., McFaul M. Reinventing Russia's Party of Power: Unity and the 1999 Duma Elections. *Post-Soviet Affairs*, Vol.16 №3. 2000. P.201-224.
91. Darden K. Blackmail as a Tool of State Domination Ukraine Under Kuchma. *East European Constitutional Review*. 2001. Vol.10. P. 67-72.
92. Freedom in the World. Ukraine. 2007. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2007/ukraine> (дата звернення 17.03.2020).
93. Katz R., Mair P. Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party. URL: <http://www.inquiriesjournal.com/articles/368/cartel-parties-and-party-competition-growth-and-analysis> (дата звернення 06.02.2020).
94. Katz, Richard S., and Peter Mair. Cadre, Catch-All or Cartel?: A Rejoinder. *Party Politics* 2. №4. 1996. P. 525–534.
95. Krouwel A. Otto Kirchheimer and the catch-all party. *West European Politics*. 2011. Vol.26, №2. P. 23-40.
96. Morini M.. Party Politics in the Putin's era: the case of United Russia. URL: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/bc2f5072-e81b-4b4c-849e-befb38cbadc9.pdf> (дата звернення 24.01.2020).
97. O'Donnell G. Transition from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies / G. O'Donnell, P. C. Schmitter. Baltimore (MD), L. *Johns Hopkins University Press*. 1986. 81 p.
98. Sartori, G. Parties and party system: A framework for analysis / G. Sartori. Cambridge etc.: *Cambridge University Press*. 1976. 370 p.

99. Smyth R. Building State Capacity from the Inside Out: Parties of Power and the Success of the President's Reform Agenda in Russia. *Politics and Society*. 2002. Vol. 30. № 4. P. 555–578.
100. The Economist Intelligence Unit's Democracy Index. URL: <https://infographics.economist.com/2020/democracy-index-2019/index.html> (дата звернення 05.02.2020).
101. Von Beyme, K. Party Leadership and Change in Party Systems: Towards a Postmodern Party State? *Government and Opposition*. Vol.31 №2. P. 135-159.
102. White D. Dominant party systems: a framework for conceptualizing opposition strategies in Russia. *Democratization*, Vol.18 №3. 2011. P. 655-681.
103. Wilson A., Yakushik V. Political Organisations in Ukraine. *Suchasnist*. Kiev. 1992. № 5. P. 160-165.

DEMOCRACY INDEX 2019

A YEAR OF DEMOCRATIC SETBACKS AND POPULAR PROTEST

Table 7
Eastern Europe 2019

	Overall score	Global Rank	Regional rank	I Electoral process and pluralism	II Functioning of government	III Political participation	IV Political culture	V Civil liberties	Regime type
Estonia	7.90	27	1	9.58	7.86	6.67	6.88	8.53	Flawed democracy
Czech Republic	7.69	32	2	9.58	6.79	6.67	6.88	8.53	Flawed democracy
Slovenia	7.50	36=	3=	9.58	6.79	6.67	6.25	8.24	Flawed democracy
Lithuania	7.50	36=	3=	9.58	6.43	6.11	6.25	9.12	Flawed democracy
Latvia	7.49	38	5	9.58	6.07	6.11	6.88	8.82	Flawed democracy
Slovakia	7.17	42	6	9.58	7.14	5.56	5.63	7.94	Flawed democracy
Bulgaria	7.03	47	7	9.17	6.43	7.22	4.38	7.94	Flawed democracy
Hungary	6.63	55=	8	8.75	6.07	5.00	6.25	7.06	Flawed democracy
Poland	6.62	57	9	9.17	6.07	6.11	4.38	7.35	Flawed democracy
Croatia	6.57	59	10	9.17	6.07	5.56	5.00	7.06	Flawed democracy
Romania	6.49	63	11	9.17	5.71	5.56	4.38	7.65	Flawed democracy
Serbia	6.41	66	12	8.25	5.36	6.11	5.00	7.35	Flawed democracy
North Macedonia	5.97	77	13	7.00	5.36	6.67	3.75	7.06	Hybrid regime
Ukraine	5.90	78	14	7.42	2.71	6.67	6.25	6.47	Hybrid regime
Albania	5.89	79	15	7.00	5.36	4.44	5.00	7.65	Hybrid regime
Moldova	5.75	83	16	6.58	4.64	6.11	4.38	7.06	Hybrid regime
Montenegro	5.65	84	17	5.67	5.36	6.11	4.38	6.76	Hybrid regime
Armenia	5.54	86	18	7.50	5.36	6.11	3.13	5.59	Hybrid regime
Georgia	5.42	89=	19	7.83	3.21	6.11	4.38	5.59	Hybrid regime
Kyrgyz Republic	4.89	101	20	6.08	2.93	6.67	3.75	5.00	Hybrid regime
Bosnia and Hercegovina	4.86	102=	21	6.17	2.93	5.56	3.75	5.88	Hybrid regime
Russia	3.11	134=	22	2.17	1.79	5.00	2.50	4.12	Authoritarian
Kazakhstan	2.94	139	23	0.50	2.14	4.44	4.38	3.24	Authoritarian
Azerbaijan	2.75	146	24	0.50	3.21	2.78	3.75	3.53	Authoritarian
Belarus	2.48	150	25	0.92	2.00	2.78	4.38	2.35	Authoritarian
Uzbekistan	2.01	157	26	0.08	1.86	2.22	5.00	0.88	Authoritarian
Tajikistan	1.93	159=	27	0.08	0.79	1.67	6.25	0.88	Authoritarian
Turkmenistan	1.72	162	28	0.00	0.79	2.22	5.00	0.59	Authoritarian

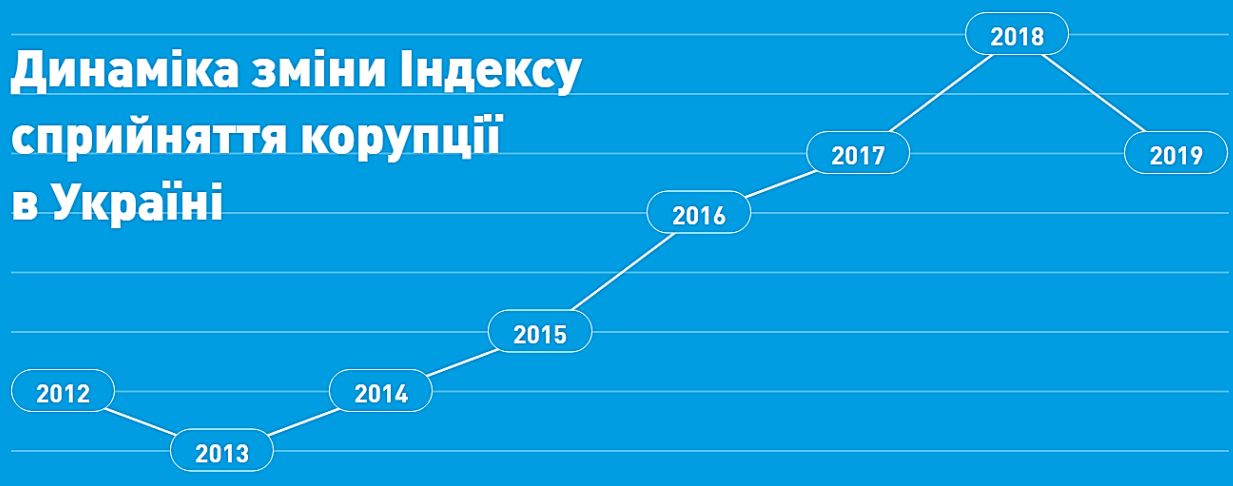
Source: The Economist Intelligence Unit.

Джерело: The Economist Intelligence Unit. Democracy Index in Eastern Europe 2019

Джерело: ВГО «Комітет виборців України».

Динаміка зміни Індексу сприйняття корупції в Україні

Джерело: Transparency International. Corruption Perceptions Index

АНОТАЦІЯ

Тема: Феномен «партії влади» в країнах із «гібридним» політичним режимом: український контекст

Студент: Неволіна Юлія Віталіївна

Рік навчання, факультет: МП-2, ФСНСТ

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент Амельченко Н.А.

Рецензент: доктор політичних наук, професор Дем'янчук О.П.

Захищена “ _____ ” _____ 2020 р.

Короткий зміст роботи:

У роботі розглядаються особливості функціонування «партій влади» у «гібридному» політичному режимі України. Перший розділ роботи присвячено концептуалізації понять політичної партії та «партії влади», описано ряд базових підходів до їх типологізації, пояснено основні відмінності між ними. У розділі також було звернуто увагу на недоліки в існуючих дослідженнях феномену. В результаті було запропоновано власний синтезований список характеристик явища «партія влади». У другому розділі досліджувалося поняття «гібридного» політичного режиму та було описано його специфіку в Україні. Було проведено аналіз партійного поля та описано особливості існування «партій влади» в українському «гібридному» політичному режимі. У результаті проведеного дослідження зроблено висновок про те, що феномен «партії влади» має особливість змінювати свою організаційну структуру, підлаштовуючись під мінливі умови «гібридного» режиму в Україні.

Short summary:

The features of the functioning of «parties of power» in the «hybrid» political regime of Ukraine are considered in the paper. The first section of the paper is devoted to conceptualization of the definitions of a political party and the «party of power», describing a number of basic approaches to their typology, explaining the main differences between them. Attention was also drawn to the shortcomings in existing scientific studies of the phenomenon in the first section. As a result, our own synthesized list of characteristics of the «party in power» phenomenon was proposed. The second section explores the concept of «hybrid» political regime and describes its specifics in Ukraine. The party field was analyzed and the peculiarities of the existence of «parties of power» in the Ukrainian «hybrid» political regime were described. As a result of the study, it was concluded that the phenomenon of the «party in power» has a unique feature to change its organizational structure, adapting to the changing conditions of the «hybrid» regime in Ukraine.